БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндеазилеттинген

ШЫН

1972 ЧЫЛ.
ЯНВАРЬ
26
СРЕДА
№ 21 (8789).
Өртээ 2 коп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединің болгаш Министрлер Чөвүлелинің органы

Бөгүн республика найысылалы Кызылга профэвилелдериниң XII область конференциязы ажыттынар.

ООҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ ИЗИГ БАЙЫР!

★

Профэвилелдериниң область конференциязынга республиканың эң эки кижилери чедип келген. Оларның аразында хойжулар, ажылчыннар, тудугжулар, механизаторлар болгаш башкылар, албан-хаакчылар бар.

Бо ЧУРУКТА: болук делегаттар (солагай таладан оң талазынче) Ак-Довурак школаның башкызы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. С. Тамдын-оол, Сарыг-Сепиң амыдырал хандырылга комбинадының хеп быжыкчызы Н. А. Тулхина, «Тээли» совхозтуң хойжузу Г. Э. Чудурукпай, «Большевик» совхозтуң механизатору М. Б. Монгуш.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

★

Чаа сорулгаларның деңнелинче

Бөгүн, ажылчы чоннарның эң массалыг организациязы Тыванның профэвилелдериниң XII конференциязы Кызылга бодунуң ажылын эгелээр. Республиканың партия организациязының удуртулгазы-биле олар эргелеп башкарарының школазы, ажыл-агыйжы чоруктуң школазы, коммунизмниң школазы болур бодунуң ролюн идепкейлиг күүседип турар. Сескі беш чылдың планныг даалгаларын күүседиришче болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, чаа тоску беш чылдың сорулгаларын боттандырар херекке чугула рольду профэвилелдеря ойнап келген болгаш ойнап турар.

Отчёттуг үе болза В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын байырлап эрттиргенчи база СЭКП-ниң XXIV съездиниң эткен өндүр улуг төөгүлүг болуушкуннар-биле демдеглеттинген. Экономиканы улам ынай хогжудериниң, бүдүрүлгени болгаш ниитилелди эргелеп башкарының херээнге ажылчы чоннарны идепкейлиг киришпиреринде, социалистиг чарышты болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүнүп шимчэшкинин организаторларының айтыырлары профэвилел организацияларының кичэнгейинге товуне туруп келген.

Отчёттуг үеним дургузунда Тыванның профэвилел организацияларының бир кол күжениишкини социалистиг чарышты болгаш оон дээди хевири—күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүнүп шимчэшкинин бүгү талалыг калбартырынче, ону организаторларын улам эвижиде-ринче углаган турган. Ынчангаш оон кирижикчиленинг саны бээдип турар. Ниитизи-биле республикада социалистиг чарышта 56500 ажыг ажылчыннар, албан-хаакчылар хаара туттунганын, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрү дээш шимчэшкинде 19800 ажыг кижи киржип турарын мадаа чижек кылдыр чугаалааргa-да четчир.

Күш-ажылга шылгарангай чедишкиниери дээш бо үеним дургузунда республиканың ажылчын ажыгының, колхозчу тараачынарының болгаш интеллигенцияның төлөлекчилериннен барык-ла 700 хире мурнакчылар чазактың дээдиг шаңналдары — орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан. Оларның аразында Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары: «Элегее» совхозтуң хойжузу Уян-оол Бавун-оолду, № 1 АТБ-де чолаачы Юрий Зюзинни, Ленин орденинг эдилекчилери саанчы М. Мартыненкону («Межегей» совхозта), механизатор Д. Тайбанны (Каа-Хемниң «Тинелге» колхозта), Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинин эдилектизи саанчы Ондар Бичин-Уругну болгаш оон-даа өске он-оң мурнакчы кижилерни чоргаарал-биле адаар бис.

Каа-Хемниң хомур-даш разрезинде, «Тыва даг-дүгү» комбинатта, «Межегей» совхозта, Кызылдың даараныгга комбинадында, Пассажирлер АТБ-зинде өске-даа коллективтерде профэвилел комитеттерде өске хой-ниити организацияларыбыле кады чарышты калбак пентерелдиг кылдыр организаторлап, оон түңнелин доктаамал үндүрүп, тиилекчилерге хамаарыштыр материалдыг болгаш моральдыг идиг беришкинин калбаа-биле ажылган турар.

Ынчалзажок «Социалистиг чарышты организаторларын улам эвижиде» дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр ап көөр болзувусса, бо чугула ажыл-хереке четнестер, кылыр үүлдер ажок хой. Ылаңгыя чаңдык бүдүрүлге, тудуг организацияларында болгаш ажыл-агыйларда ажыл-ишчилер ортузунга чарышты багай организаторлаан. Оон түңнелинде олар планныг даалгаларны күүседпейн турар. Тоску беш чылдың бирги чылының сорулгаларын «Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелдери, эзт комбинады, Туранның, Тожунуң амыдырал хандырыгга комбинаттары, Чадаананың хлеб заводу болгаш өске коллективтер күүседпээн. Конференцияның делегаттары социалистиг чарышты үре-түңнелдиг кылдыр организаторларының айтыырларынче чөгүүр кичэнгейни салыр апаарлар.

Бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны киприштиреринің бир дээштиг хевири доктаамал ажылдаар бүдүрүлгечи чөвүлел хуралдар болур. Биче оларның саны чүс ажып турар болгаш оларда 4400 ажыг дуржулгалыг ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар хаара туттунган. «Тыва кобальт» комбинатта, Улуг-Хем мяш үлетпүр ажыл-агыйында, «Межегей», «Элегее» совхозтарда болгаш өске-даа коллективтерде бүдүрүлгенің доктаамал ажылдаар хуралдарының ажылын бедик деңнелге организаторлаан.

Ынчалзажок бүдүрүлге хуралдарының ролүн чедир үнелевейн турар фактылар бар. Чижээ, № 62 көжүп чоруўр механизаторлаттынган колоннада, пиво заводунда, «Шивилиг» болгаш «Шекпээр» совхозтарда амдыгаа чедир оларны тургуспаан, Таңдыда Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязынга оон хуралы барык-ла чартык чыл дургузунда болбаан.

Ажыл-ишчи бүргүзүнүң болгаш ниити коллективтиг эргеажыктарынга дүүштүр коллективтиг керээлерни шын ажылдан кылырының, күш-ажылды эртемге үндезилеп организаторларының, чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының ажылын организаторларын эвижиде-рининг талазы-биле профэвилелдерни хой талалыг ажылдарны чорудуп келген. Ынчалзажок ол ажылдарның деңнелин моон соңгаар улам бедидери негеттинип турар.

Кандыг-даа ажыл-хереке чедишкинни кижилер, кадрлар шиитпирлээр болгай. Республиканың партия органнарының деткимче дузазы-биле профэвилелдер организациялары боттарынга кадрларны шын шилип алыр, таарыштыр гургузар, кижизидер талазы-биле биче эвес ажылды чоруткан. Амгы үеде республикада профэвилел комитеттериниң чартык кезиинден хөөү коммунистер болгаш оларның 80 хире хуузу дээдиг болгаш ортумак эртемниглер боон турар. Ынчанмыже оларны ажылга быжыглаар, өөредир база кижизидер талазы-биле ажыл ам-даа кошкак болгаш дыка хой местком даргалары солчуп турар. Профэвилелдерине кадрларны быжыглаар толээде, оларның билиин доктаамал бедидер, организакчы ажылдың арга-дуржулгазынга чаңчыктырар херек.

Ажылчы чоннарның дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын камгалаар талазы-биле профэвилел организацияларынга тывыскан улуг эргелерни олар бүрүн ажыглаар хүлээлгелиг. Чамдык коллективтериң удуртукчулары кижилерни ажылдан кайы-хамаан чок үндүрер, ажыл шагындан дашкаар болгаш байырлал хүнериинде безин ажылдады бээр чоруктар ам-даа узуткаттынмаан. Бо айтыырларны Күш-ажыл дугайында хоойлуга, Профэвилелдериниң фабрика, завод болгаш чер-чер комитеттериниң эргелериниң дугайында дүрүмге дүүштүр шиитпирлээр дээш профэвилелдери контрольду күштелдирер ужурлуг.

Эрткен чылын СЭКП обкомунуң пленумунга республиканың профэвилелдериниге партийжи удуртулганың дугайын чугаалашкан, ол организаторлаан ажыл-чорудулганың бүгү талалыг анализтеп көрген. Оон-биле кады чаңдык профэвилел комитеттериниң болгаш месткомнарның организакчы болгаш кижизидикчи ажылының деңнели чавыс дээрзин аңаа айытканн. Профэвилелдериниң область чөвүлели болгаш адырлар зайы-биле обкомнары бо угланыышкын-биле хой үүлдерни кылыры негеттинип турар. Ылаңгыя чер-черде профэвилел комитеттериниң ажылының стилин болгаш арга-методун улам сайзырадгайжыдар херек.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш тоску беш чылдың планныг сорулгаларын күүседириче ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар талазы-биле профэвилелдериниң мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг сорулгалар турун турар. Дүүн республиканың партия ажыл-агый активиниң хуралынга эткен чылдың түңнелдерин үндүрбүшаан, 1972 чылда Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының социалистиг хүлээлгелерин хүлээп алган. Оны күүседири коллектив бүрүзүнден, ажыл-ишчи бүрүзүнден улуг күжениишкинни, шудургу ажылды негээр. Профэвилел организациялары социалистиг чарышты улам калбак пентерелдиг, үре-түңнелдиг кылдыр организаторлаан турган, баштайгы хүнерден эгелээн-ле коллектив бүрүзү, ажыл-ишчи бүрүзү алган хүлээлгезин күүседкен турган дээш организакчы болгаш кижизидикчи ажылды күштелдирери эргежок чугула.

Бүгү чурт ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге болгаш Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чылынга күжениишкинниг белеткенин турар. Тыванның профэвилелдери ол төөгүлүг болуушкуннарны төлептиг ажылхеректери-биле уткуп, боттарының ажыл-хереже СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салган чаа сорулгаларының негелделеринге дүүштүр тургузуп шыдаар дээрзинге чигаанны турбас.

ТҮҢНЕЛДЕРНИ БОЛГАШ СОРУЛГАЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

Тыванның ажылчы чоннарының төлөлекчилериниң хуралы дүүн Кызылдың Политиктиг чырыдышкын бажыңында болган. Анда үлетпүр болгаш транспорт бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының, чоннуң хандырылга кавызының, колхозтарның болгаш совхозтарның мурнакчылары, бүдүрүлге коллективтериниң удуртукчулары, партия организацияларының секретарьлары, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарының, министерстволарның база эргелелериниң, улус ажылагыйының бүгү адырларының, культураның, чырыдышкынның болгаш кадык камгалалының ажылдакчылары киришкен. Олар тоску беш чылдың бирги чылының түңнелин үндүрер болгаш бо чылда сорулгаларны чугаалажыр дээш чыгыып келгеннер.

Хуралды СЭКП ТК-ның бажыгуу, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** ажыткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединің Президиумунуң Даргазы **Б. Ш. Долчаймаа** сөс алган, хуралдың хүндүлүг президиумун СЭКП ТК-ның Политбюросу составтыг кылдыр соңгууруп саналдаарга, хуралдың киржикчилери диңмиттиг алыш часкаашкыны-биле улуг көдүрлүүшкүнүт хүлээп алган.

Беш чылдың баштайгы чылының түңнелдеринин болгаш 1972 чылда сорулгаларның дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинің Даргазы эш **М. Н. Мендуме** кылган.

Кызыл хоорөвүүскомунуң даргазы **С. Х. Красный**, Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң хойжу бригадазының бригадири **И. С. Данзурун**, СЭКП-ниң Таңды райкомунуң бирги секретары **Д. К-Х. Ооржак**, Улуг-Хем райкүүскомунуң даргазы **К. А. Маспык-оол**, Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң хойжузу **Л. Б. Анчи**, «Кызыл тудуг» эргелелинде комплекстиг бригаданың бригадири **Ф. Ф. Фокин**, «Тыва даг-дүгү» тудуг» эргелелинде партком секретары **В. А. Бакулин**, № 3 АТБ-де чолаачылар бригадазының бригадири **В. А. Жбанов**, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң ийиги секретары **А. А. Родченко**, Эрзинде чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының даараныкчызы **И. Х. Сотпа** олар хуралга санал берген.

Беш чылдың ийиги чылында болгаш Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин тургустунганының 50 чыл оюнга алдар болдурган, Тыванын ажылчы чоннарының социалистиг хүлээлгелерин хуралдың киржикчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

(Хуралдың тодаргай отчёдун солуннун дараазында номериниге парлаар).

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯ ПРАГАДА ЧЕДЕ БЕРГЕН

ПРАГА. (СЭТА). Совет делегация Варшава Керээзинин киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң эдлечеглиг чөвүлел хуралынын ажылынга киржири-биле январь 24-те Прагада чеде берген.

Делегацияның составында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев (делегацияның баштыңы), ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинің Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи К. В. Русаков, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министринің бирги оралакчызы В. В. Кузнецов олар кирип турар.

ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң күрүне туктары-биле шимээн Прага аэродромунга совет делегациязын ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары Г. Гусак, ЧССР-ниң Президентизи Л. Свобода, ЧССР-ниң чазааныг Даргазы Л. Штроугал, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнери В. Биляк, П. Колотка, К. Гофман, А. Индра, А. Капек, Й. Кемпный, Й. Корчак, Й. Леварт, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннериге кандидаттар М. Грушкович, В. Гула, ЧКП ТК-ның секретарьлары Я. Фойтик, О. Швестка, Ф. Ондржих, В. Свобода, ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң даштыкы херектер министри Б. Хнеупек, өске-даа партия болгаш күрүне ажылдакчылары, а ол ышкаш ажылчы чоннарның төлөлекчилери уткаан.

ССРЭ-ниң ЧССР-де элчизи С. В. Червоненко уткаанның аразынга турган.

* * *

ПРАГА. (СЭТА). Варшава Керээзинин киржикчилери күрүнелериниң Каттышкан чепсектиг күштериниң кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министринің бирги оралакчызы Совет Эвилелинин Маршалы И. И. Якубовский болгаш Варшава Керээзинин киржикчилери күрүнелериниң Каттышкан чепсектиг күштериниң штабының начальниги армия генералы С. М. Штеменко ыида чеде берген.

ССРЭ-ниң даштыкы херектер министринің оралакчызы Н. Н. Родионов база Прагада чедип келген.

МЫНДААГЫЛАР

Бангладеш Улус Республиканың Президентизи доктор Абу Сайед ЧОУДРИГЕ,

МЫНДААГЫЛАР

Бангладеш Улус Республиканың Премьер-Министри Шейх Маджибур РАХМАНГА

ДАККА

Бүгү күрүнелериниң аразынга деңгерге болгаш найырал талазы-биле бодунуң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын боттандырбышаан, а ол ышкаш улустарның бот-тускайлаң шиитпирлеттиниериниң принциптерин удургулга болдурбушаан, Совет Эвилели Бангладеш Улус Республиканы тускай догуунаан күрүне кылдыр бодунуң хүлээп корүп турар дугайын, оон-биле дипломаттыг харылзааларны тургузарынга болгаш дипломаттыг төлөлекчилерни солужарынга бодунуң белеенинин дугайын медеглеп тур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин, бүгү совет улустуң өмүнээзинден база боттарывыстың хууда өмүнээвистен тайбыңныг, чаагай чоруктуң найыралчы күженишкиннерин, бодунуң чуртунуң күрүне тускай догуунаашкынын быжыглаарынга, тайбыңга ынакшылдыг демократтыг республиканы тургузарынга чедишкиннерни Силерге болгаш Бангладештин улузунга күзеп тур бис.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Бангладеш Улус Республиканың аразынга үре-түңнелдиг найыралчы харылзаалар чедишкиннинг хогжүүр дээрзинге бүзүрелди илергейлеп тур бис, бистің бүзүреливис-биле алырга, ол чорук бистің чуртарывыстың улустарының үндезин эрге-ажыктарынга, бүгүнүнүн тайбыңны быжыглаарының хереженге дүгжүп турар.

Хүндүлел-биле

И. ПОДГОРНЫЙ
ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы

А. КОСЫГИН
ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин Даргазы

Москва, Кремль 1972 чылдың январь 24.

ТОКИОДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ТОКИО. (СЭТА). Январь 24-те аңаа ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыкоонуң болган Японияның даштыкы херектер министри Такэю Фукуданың аразынга чугаалажыышкыннар болган. Найыралчы байдалга эткен чугаалажыышкыннар үезинде ийи таланың аразынга солчелиг консультацияларга үндезилээн, совет-япон харылзаларны калбартырының айтыырларын, а ол ышкаш делегейниң өске-даа чугула айтыырларын чугаалажыр көрген.

Күрүне кызыгаарын үрээнин база совет деникзүрде далайларга ужур-дүрүм чокка балыктааны дээш Совет Эвилелинге шиитпирген 14 япон балыкчыларга келдерел көргүзер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң шиитпиринин дугайын А. А. Громыко Японияның чазаанга дыңаткан.

Япон тала ол чаагай сеткилдиг шиитпир дээш өөрүшкүзүп илереткенинге япон улус ийиг байыр чедирер деп, Японияның даштыкы херектер министри Т. Фукуда медеглээн.

Т. Фукуда А. А. Громыконуң алдары дээш шайлалга тургускан. Шайлалга үезинде министрлер чүве чугаалаан.

КАДРЛАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Партияның удуртукчу кадрларын белеткээриниң эдлечеглиг курузунун өөредилгези СЭКП ТК-ның янында Партияның дээди школаында эгелээн. Эвилелдешкен республикаларның Компартия ТК-ларының, партия крайкомнарының болгаш обкомнарының секретарьлары өөренип эгелээн.

«СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия тургузуушкунунуң чамдык айтыырлары» деп лекцияны СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов дыңнакчыларга кылган. (СЭТА).

СЭКП ОБКОМУНДА, ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ БОЛГАШ ОБЛПРОФЧӨВҮЛЕЛДЕ

Чарыштың тиилекчилери

1971 чылдың дөртү кварталында республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорт, тудуг, садыг организацияларының аразынга калбарткан социалистиг чарыштың түңнелин СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел үндүргеи. Республиканың социалистиг чарышынга дараазында коллективтер тиилекчи болган:

«Красноярскэнергонуң» Кызылда электри четкизиниң коллективи (директору эш Дьяченко, партия организациязының секретары эш Храмов, профэвилелдің завод комитединиң даргазы эш Карлов, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Горбатов) электроэнергия бүдүрериниң планын 102 хуу күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 106,3 хуу чедиргеш, үлетпүр бүдүрүлгелериниң чарыжынга эң дээре көргүзүүлерни чедип алган. Бүдүрүлге 2,9 муң рубльдің орулгазын пландан ажыр алган.

Транспорт организацияларының чарыжынга Тыва автоэргелелдің Кызылда пассажирлер АТБ-зи (директору эш Шмидт, партия организациязының секретары эш Чернышов, профэвилел комитединиң даргазы эш Мыльников, комсомол организациязының секретары эш Громов) тиилекчи болган. АТБ пассажирлер соортүрүнүн планын 109,2 хуу күүседкен, соортулгениң бөгүвеин 1,46 копеекке чиигеткен болган 32,2 муң рубльдің орулгазын пландан ажыр алган.

«Тыва көдээ тудуг» трестің көжүп чоруур № 586 мех-колонназының коллективи (начальниги эш Ширин, партия организациязының секретары эш Коваленко, профэвилел комитединиң даргазы эш Баинов, комсомол организациязының секретары эш Одновалов) дөртү кварталда тудуг-монтаж ажылдарының планын 119,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 100,2 хуу күүседкен. КМК 600 баш хой кирер 2 кажааны, 80 уруг өөрепир школаны, 1380 дөрбеачин метр чуртталга шолун пландан ажыр ажыглалга киргеп. Механолиния коллективи тудугжулар ортузунга калбарткан чарыштың тиилекчизи болган.

Респотребсоюзтуң ном садыының килдизи (начальниги эш Малышев, партия организациязының секретары эш Гладилин, профэвилел комитединиң даргазы эш Кирюшкина) бараан саарылгазының планын 106,7 хуу күүседип, 5,5 муң рубльдің немелде орулгазын алган, чарышка тиилээн.

Социалистиг чарыштың тиилекчилериниге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинің болгаш облпрофчөвүлелдің шилчиир Кызыл туктарын тыпсырын шиитпирлээн.

Эрткен чылдың дөртү кварталында калбарткан чарыштың түңнелин коллектив бүрүзүнге чугаалажып көргеш, тоску беш чылдың ийиги чылының планын болгаш ССР Эвилелинин 50 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерни күүседириче ажылчы чоннарны мобилизастаарын партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый органнарынга даасган.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫ

1971 ЧЫЛДА РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ДЫННАДЫЫ

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдырала боттандырары дээш социалистиг чарышты калбартынышаан, тоску беш чылдың баштайгы чылын бүдүрүлгеге чаа-чаа чедишкиннер-биле доосканнар. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчэлинин, үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле даалга болган социалистиг хүлээлге күүседтингеп.

Кол фондуларны ажыглалга киирер, продукцияның чамдык хевирлерин бүдүрер талазы-биле чыл планының ооаалгаларын чамдык адырлар чедир күүседпээн.

Улус ажыл-агыйының адырларының зайы-биле чыл планының күүселдези мындыг болган:

I. ҮЛЕТПҮР

Үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлериниң хой кезиин сайгарарының болгаш бүдүрүп үндүрериниң чыл планы хуусаадан эрге күүседтинген. Ынчангаш 1970 чылдың-биле деңнээрге, үлетпүр бүдүрүлгезиниң немелде өзүлдези 13 хуу болган.

Сайгарылга планының күүселдези болгаш үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң темпизи эң чугула адырлар талазы-биле мындыг түңнелдерлиг болган:

	Чыл планының күүсеттингениң хуузу	1970 чылга удур 1971 чылда хуу
Республикага ниитизи-биле	106	113
Электроэнергетика	—	121
Оттулар үүл үлетпүү	112	117
Металл болбаазырадылгазы	106	114
Ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүр	108	107
Тудуг материалдарының үлетпүрү	106	110
Чиик үлетпүр	103	108
Аъш-чем үлетпүрү	106	109

Үлетпүрүнүң оттулар үүл, электроэнергетика дээн ышкаш адырлары, тудуг материалдарының үлетпүрү, чиик үлетпүр өскелердеп артык темп-биле мурнап хөгжөөн.

Планнаашкының болгаш экономиктиг идиг беришкининиң чаа системазын ёзугаар 51 бүдүрүлге черлери ажылдан турган болгаш оларның үлүүне үлетпүр продукциязының ниити хемчэлинин 83 хуузу онаажып турар. Ол бүдүрүлге черлери сайгарылга хемчэлинин талазы-биле чыл планын 106 хуу күүсеткен. Ынчангаш эткен чылдаазы-биле деңнээрге, үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчэлин 9 хуу улгаткан. Чыл дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн талазы-биле план 105 хуу күүсеттингеп, эткен чылдың-биле деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5 хуу улгаткан. Оон күселди-биле үлетпүрүнүң бүгү продукциязының бүдүрүп үндүрүүшкүнү 44 хуу немей өскен. Каа-Хемниң хомур-даш разрези, автосеттелге заводу, Кызылдың дузалал бүдүрүлгелер комбинады, Кызылдың туйбу заводу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн улуг өзүлдезин чедип алган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн болгаш бир ажылчынның ортумак ажыл төлевириниң өзүлдезиниң темпилериниң аразында чогумчалыг дүгжүүшкүн республиканың үлетпүрүнде тургустунган.

Продукция сайгарылгазының, үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчэлинин болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезиниң планнарының күүсеттингеин республиканың чамдык бүдүрүлгелериниң талазы-биле алырга мындыг:

	Сайгарылга планын күүсеткен хуузу	1970 чылга удур 1971 чылда хуу	
		Бүдүрүлгениң ниити хемчэлин	Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү
Эвилел чагыргалыг үлетпүр оон иштинде:	105	116	112
«Тыва даг-дүгү» комбинат.	104	103	103
Каа-Хем хомур-даш разреи	112	117	124
Кызылдың УБ комбинады	102	114	116
Ак-Довурактың УБ комбинады	112	96	93
Республика чагыргалыг үлетпүр оон иштинде:	106	111	102
Эзт комбинады	103	111	106
Сүт комбинады	106	105	105
Аъш-чем үлетпүр эргелели	106	112	109
Кызылдың хлеб заводу	101	106	111
Чадаананың —«—	103	106	103
Ак-Довурактың —«—	102	103	103
Хову-Аксының —«—	105	105	99,0
Пиво заводу	115	135	127
Хлеб продуктулар эргелели	117	105	105
Кызылдың сайгарылга базазы	122	115	106
Чадаананың хлеб пунктуу	102	80	97
Үстүү Енисей балык заводу	113	179	133
Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинады	120	81	73
Типография	100,0	90	92
Даараныгга комбинады	102	101	105

(Уланчыаы 3-кү арыда).

ЧАРЫШТЫҢ ТҮҢНЕЛДИИ ДЭЭШ

«Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» доктаалында СЭКП Төп Комитеди чарыштыг организастаарының методун бүгү хемчег-биле болбаазырацгайжыдарынче, ону үре-түңнелдиг болдурарынче улуг кичээнгейни салган. Ону барымдаалааш, кодээ ажылагый болгаш белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкому хамаарышкан министерствозу-биле кады квартал санында үндүрүп, мурнакчыларны илереткеш. оларга шаңнал-макталды тыпсып, ук чарыштың түңнелдерин бүгүдеге билдингир кылдыр чарлап турар апарган. Чарыштың ажык, нептеренгей болур чоруун ындыг янзы чедип ап турар.

Оон аңгыда, ажылдың тустус хевирлериниң аайы-биле чорудуп турар көрүлделер болгаш конкурстар ажыл-ишчилериниң улуг сонуургалын болдуруп, улам-на шудургу, кызымак ажылдап, мергежилин бедидеринче оларның чүткүлүп күштелдирип турар. Хойну дүрген кыргыырларның, чер аңдарыкчыларының, инекти машина-биле саарларның конкурстарын сөөлгү чылдарда чорудуп келген. Ындыг конкурстар мурнакчы дуржулганы нептередиринге, чаа чүүлдү шинчээдип алырынга улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Организастаан чарыштар, көрүлделер болгаш конкурстар тодаргай үре-түңнелдерни берзин, оларга улам-на хой ажыл-агыйлар, бригадалар, фермалар, тус-тус ажыл-ишчилер киришкен турааун дээш, профэвилел обкому болдунар бүгү чүүлдерни кылын турар. Оон түңнелинде хой-хой колхозтар болгаш совхозтар, бригадалар, фермалар чарыштың негелдезин күүседип, ацаа киржип турарларның саны көвүдеп турар апарган. Чижек кылдыр дараазында чүүлдү айтып болур. 1971 чылда «Чер ажылының бедик культуразының ажыл-агыйы, бригадазы, звенозу дээш» конкурска киришкен черлериниң саны оон мурнунда чылга бодаарга, ийи катап көвүдээн. Ол конкурска «Межегей» совхоз, Каа-Хемде «Тиилелге» колхоз тиилекчи болган.

Социалистиг чарышка киришкеш, бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчылар мал-даа, чер-даа ажылында чыл келген тудум көвүдеп турар.

Профэвилел организациялары ажыл-ишчилериниң ортузунда чарышты чорутпушаан, бүдүрүлгеге ажылды организастаарынга, күш-ажылдың байдалдарын эжиждиринге, чоннуң хандырарының культуразын бедидеринге улуг кичээнгейни салып турар апарган.

Кодээ ажыл-ишчилериниң ортузунга социалистиг чарыштың организастаар талазы-биле ажылды «Саян» (ажылчын комитединиң даргазы И. Паршаков), «Өөк» (ажылчын комитединиң даргазы эш Чолдак-оол), «Межегей» (ажылчын комитединиң даргазы П. Усков), «Көк-Тей» (М. Панарин) совхозтарда, «Революцияның чалбыжы» (М. Сафонов) колхозта профэвилел организациялары эки чорудуп турар. Чижээ, тараажылардың социалистиг чарышын «Межегей» совхозта дээштиг организастаан. Оларның алган хүлээлгелерин күүседиринге таарымчалыг байдалды ында тургускан. Чарыштың түңнелин доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап турар. Чарышты эки организастаанының ачызы-биле «Межегей» совхоз эрткен чылын дүжүт ажаан алышкының чедишкининг эрттиргеш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун база акша шаңналын чаалап алган.

Ол ышкаш чарышты организастаанының эки үлегер-чижээн «Көк-Тей» совхозтуң ажылчын комитеди көргүзүп турар. Ында ажыл-ишчи бүгү-бүдүүга тодаргай хүлээлгени алган. Совхоз коллективиниң ниити хүлээлгезин чара парлаваш, бригада, ферма, турлаг бүрүүнде көскү черде аскылаан. Совхозтуң дирекциязы болгаш ажылчын комитеди ажылчыннарга база албан-хаакчыларга ажылдаарының эргежок чугула байдалдарын хандырган. Сүт-бараан фермазында, куш фабриказында буфеттер, хову турлаанда столовая бар. Кызыл-булуңда телевизорну тургускан, оюн хереклелери бүрүн. Чарыштың түңнелин калбак активтиг киржилгези-биле үндүрүп турар.

Чарышты организастаарда профэвилел организациялары-ның бирги чергезиниң сорулгазы — ажылчы чоңга ажылдаарының база амыдырал-чуртталгазының эргежок чугула байдалдарын тургузары. Бо айтырыг талазы-биле профэвилел организациялары ажыл-агый удуртукчуларынга негелдени күштелдирер ужурлуг.

К. ХОВАЛЫГ,
кодээ ажыл-агый болгаш белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң инструктору.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ҮЛҮҮВҮСТҮ КИИРЕР БИС

«Улуг-Хая» совхозтуң профэвилел организациязы ында партия организациязының удуртулгазы-биле ажыл-ишчилериниң ортузунга социалистиг чарышты организастаарынче улуг кичээнгейни салып келген. Чарышты боттуу-биле калбартыр чорук бүдүрүлгенин көргүзүглерин бедидеринге улуг идиглиг. Ону барымдаалааш, совхозтуң ажылчыннары, тускай эртемниглери болгаш албан-хаакчылары чаа социалистиг хүлээлгелерни алган, тодаргайлаарга, бир гектар черге онааштыр кызыл-тасты 10 центнерни, картофельни 80 болгаш кукурузаның ногаан массазын 170 центнерни алыры шиитпирлеттинген.

Бистиң совхоз тоску беш чылдың ийиги чылында күрүнеге 1600 тонна тарааны, 630 тонна сүттү, 95 тонна дүктү, 800 тонна эзӧти садар. Төрүүр чүс башка онааштыр 85 хураганны, 80 бызааны, 75 кулунну алырын совхоз планнаан, ынчаарга мурнакчы малчыннар чүс хойдан-на үстен эвээш эвес хураганны алырын хүлээнгеннер. Саар бир инекке онааштыр сүт саалдазын база эрткен чылдан бедик дедиелге чедирерин шиитпирлээн.

Бригадаларда, фермаларда ниитизи-биле 670 ажыг кижи чарышта - хаара туттунган. Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери коммунистиг күш-ажыл коллективи деп атты 1968 чылда-ла чедип алган болгаш ол адын ам-даа быжыг тутпушаан. Бисте 53 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Коммунистиг күш-ажыл коллективи атты чедип алыр дээш хойжу 3 бригада, Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазы, № 2 трактор-хову бригадазы амгы үеде демисежип турар.

Чарыштың түңнелдерин ай, квартал аайы-биле түңнээр болгаш сезоннуг ажылдар үезинде беш хонуктан үндүрүп, тиилекчилерге хүндүлел бижиктерни, тукту, вымпелдерни, өртектиг чүүлдерни тыпсыры чаңчыл болган. Мурнакчы механизаторнуң столунга халас чемненирин организастап турар. Сиген кезилдезинин үезинде чарышка тиилекчилерге халас дүштеки чемни база организастап турган.

Бо бүгүнүң түңнелинде тоску беш чылдың баштайгы чылында күрүнеге сүт, дүк садарының планын совхоз күүсеткен. Мыйыстыг бода малдың баш саны өзүлделиг болган. Мурнакчыларның саны көвүдээн, чижээ, 90-дан 108 чедир хураганны чүс хойдан-на алган, бир хойга онааштыр 2,5-тен 3 кг чедир дүктү кыргыш алган К. Шыырапай, О. Бадыжык, С. Ховалыг, Д. Маадыр-оол, У. Дамдын, К. Ондар болгаш өскелерни-даа маңаа чоргаарал-биле адаар бис. Саанчыларның иштинден С. Серен, Ө. Нурсат олар эң мурнакчылар. Хайыракан салбырда эзт угланыышкынныг инектер ажаакчылары С. Биче-оол, Х. Таракпан, Н. Кара-оол олар хонукта бир башка онааштыр 680-ден 739 грамм чедир немелде дензини алгылаан.

Бо бүгүнү демдеглээш, чарышты организастаарында четпестеривис ам-даа бар дээрзин айтыр ужурлуг бис. Бистиң ажылчын комитедивис-даа, салбырларда профэвилел организациялары-даа чарыштың үре-түңнелдиг болурун ам-даа четче чедип албайын турар. Күрүнеге эзт садарының планын эрткен чылын бистиң совхозтуң күүсетпейн баргының чогум-на социалистиг чарышты четче, боттуг организастап шыдавайн барганындан болган деп чугаалап болур бис. Малдың чаш төлдерин чүс башка онааштыр ам-даа кончуг куду ап турар бис. Малдың баш санын өстүрериниң планы күүсеттинмээн, тараадан дүжүттү ам-даа куду ап турар. Малга уксаажыдылга ажылы кошкак, мал чемнериниң белеткели четпес чоруттунган.

Совхозтуң тускай эртемниглери малды тарын бөөзалырдаа, сула эдержилге ажылындаа багай организастап турар, малдың өлүп хораары кызырылбаан. Мал кыштаглаашкынында байдал бергдээн, мал чеми тонуп турар. Хойлар ооллап эгелээн чүве болганда, бо айтырыгже кол кичээнгейни салып, профэвилел организацияларының ажылын олче углаар дээш бүгү күжүвүстү салыр ужурлуг бис. Ылаңгыя совхозтуң кол зоотехниги эш Ю. Барлуков, кол мал эмчизи эш Э. Няголов олар малчыннарга ховар баарлар болгаш кыштаглаашкынга контрольду кошкаткан.

Кышкы үеде зооветеринарлыг өөредилгени эки организастап турган, 10 саанчыга, 25 хойжуга бирги класстың малчыннары атты тыпсыр дээн, мону чедип алырынга социалистиг чарыш улуг идигни бээр. Бо чылын 15 малчынны ийи-эзлчеглиг ажылдаарынче шилчидер.

Ынчангаш совхозтуң планныг онаалгаларын күүседир дээш социалистиг чарышты улам дээштиг организастап, оон үре-түңнелдиг болурун чедип алыр бис. Партияның XXIV съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга күш-ажылчы үлүүвүстү киирер-даа бис.

Ш. ШИЛИМАА,
ажылчын комитединиң даргазы.

Активтиң школалары

Республикада хөй санныг профэвилел организацияларының ажылдакчыларын болгаш активчилерин өөредир, оларның харыысалгазын улам бедидер сорулга-биле профэвилелдерниң Тыва область чөвүлели районнарга болгаш улуг-улуг ажыл-агыйларга активтиң школаларын организастаан. Ам ындыг школалар Тес-Хем, Эрзин, Каа-Хем болгаш өске-даа районнарда тургустунган.

СЭКП-ниң Эрзин райкомунуң агитация болгаш пропаганда килдизиниң организастааны ындыг школаның 2-ги кичээли организастыг, солун болгаш утка-шынарлыг эрткен. Аңаа алдан ажыг кижи киришкен болгаш социал-камгалалының, профэвилел организацияларының бүдүрүлге-массалыг комиссияларының ажылының дугайында болгаш күш-ажыл болгаш оон камгалалының дугайында хоойлуларга хамаарышкан темаларга лекцияларны дыңнап эрткеннер.

Тус-тус темаларга лекциялар утка-шынарлыг болган, кичээлдиң киржикчилери хөй-хөй айтырыгларны салып, чогуур харыыларны алганнар.

СОЛАГАЙ ТАЛАДА ЧУРУКТА: Долумажап Янгаа Эрзин районнуң төп харылзаа белдиринде ам 12 чыл ажылдаан. Оон харылзаачы болур мергежили көдээ суурга почтальоннаарындан эгелээн. Чоорту оператор, телефонист мергежилди ол чедип алган. Ойаашкан ажыл-херээнге кызымак болганындан ону харылзаа салбырының начальникининиң ораланчызынга депшитнен. Эрзинниң суурларынга телефон харылзаазын эжиждиринче, чурттакчы чоннуң бажыңнарын радиожударынче чугула сагыш салып келген.

ОҢ ТАЛАЗЫНДА ЧУРУКТА: Очур Кара-кыс ол-ла районнуң төвүнде харылзааның оператору. Ол баштай телефонистиң мергежилин чедип алган. Чаа дерилгелерни тургузуп, ажыглалче кииреринге төлептиг үлүүн киирип, үрелиишкиннерни болдурбазын чедип ап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ООРАШ-ОЙМАКТЫҢ ХОЙЖУЗУ

Каа-Хемде Хайырлыгның Оораш-Оймак деп черде районнуң тергиин хойжуларының бирээзи Б. Д. Кажын ажылдан, чурттап турар. Оон аалынга кээривиске, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хой бригадири П. А. Шишулин база ында келген олур. 1972 чылдың эгезинде хамык малдың шын учёдун кылыры-биле бүгү коданнарда малды сапап турар улус болду. Кижиниң ажыл-ижин удуртукчузу, эш-оору билир, олар үнелээр ужурлуг болгай деп бодал-биле Б. Кажынның чедишкиннерин бригадирден сонуургадывыс:

— Хойжулаа-ла дөрт дугаар чылче кирген кижи-дир бо, 1970 чылда төрүүр 100 хойдан 113 хураганны алды, а 1971 чылда көргүзүү 119 болган, бир хойдан-на 2,9 кг дүктү алган. Чүгле бистиң колхозта эвес, харын районда ону ашкан кижи чок болдур ийин —деп, П. Шишулин харылады.

Бода-Хөө Дивиневич уктуг малчын. Оон адазы Дивин Кажын—колхозта хоочун малчыннарның бирээзи. Эрткен чылын адашкылар колхозка бирги, ийиги черде болган: адазының көргүзүү 100 хойдан-на 115 хураган.

Амгы үеде хүннүң чугула айтырыы кыштаглаашкын чүве болганда, оон кайы хире эртип турарын сонуургадывыс:

— Кодапывыста 445 хой бар. Кажаа-хораавыс эки. Колхозтуң тудугжулары эрги кажаавыстың орнун солуп, өскээр тудуп берген. 28 тонна тырып шараан саваны сөөртүп алдым. Бодум күскээр хову сигенин кезип, 50 хөпээнни белеткээн кижи мен. Оомну ам-даа кыштага сөөртүп эккелбээн мен — дидир.

Эрткен күс черле малга дыка таарымчалыг болганын, амгы үеде хар чуга, соок база шоолуг эвезин хойжу өөрүп чугаалап олур.

Амгы үеде суг сөөртүр машинаның үргүлчү кээп турарын, колхозтуң хойжуларга одаар чүүлдү доктаамал эккеп берип турарын хойжу тайылбырлады. Оларның ажыл-төлевирин, чагыткан солуннарын өй-шаанда эккээр. автолавка-даа бо-ла кээр. Ынчангаш колхоз — хойжулары дээш, а хойжулар — колхозунуң экономиказын быжыглаары дээш удур-дедир деткимчелиг ажылдан турар.

Оон уламындан колхозтуң хойжулары эрткен чылын 100 хойга онааштыр 101 хураганны алгаш, республикага эки көргүзүгү чедип алган. Оон аңгыда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжулары дүк, эзт садарының планнарын ажыр күүсеткилээн, а мал бажын өстүрериниң планы 100 хуу болган.

Эрткен чылын Бода-Хөө Дивиневич Кажынның хой хураган алырынга дузалакчы кадарчызы Таан-оол Тараа, улут сакманщик, хойжуның кадайы Елизавета Кажын, сакманщиктер Салчак Долгар, Дарыма Минчимаа оларның киргеп үлүг-хуузу биче эвес.

Чаа үнген 1972 чылда хойжуның планныг сорулгалары кандыгыл дээрзин сонуургадывыс. Колхозтуң малчыннары боттарының хуралынга чыылгаш, эрткен чылдың түңнелин чугаалажып көргеш, бо чылын төрүүр 100 хойдан 101 хураганны алырын хүлээгеннер. Ындыг болганда, колхозтуң тергиин хойжузу Б. Д. Кажын эрткен чылда көргүзүглериндеп дора эвес түңнелдиг болур сорулганы бодунуң мурнунда салган. Чүге дизе, кижи бүгүн дүүнгүзүндеп, а даарта — бөгүндээзиндеп дээре ажылдаар ужурлуг-ла болгай.

С. ХЕРТЕК.

Коммунистиг күш-ажыл школазы

КИЖИЗИДИЛГЕНИҢ ЧУГУЛА ХЕВИРИ

СЭКП-ниң XXIV съездизи ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш албан-хаакчыларның экономиктиг өөредилгезин, оларның политиктиг болгаш аажы-чаң талазы-биле кижизидилгезин күштелдиринче, тоску беш чылдың планныг сорулгаларын боттандырар дээш демиселге ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейин бедидеринче партия организацияларының кичээнгейин угландырган. Бо чугула сорулгаларны шиитпирлээринге коммунистиг күш-ажылдың школалары улуг рольду ойнаар сорулгалыг.

«Коммунистиг күш-ажыл школаларының ажылын эжиждер дугайында» эрткен чылын СЭКП ТК-зы тускай доктаалды хүлээп алган. Аңаа холбаштыр ВЦСПС-тиң Президиуму база доктаал хүлээп алган. Ол школалар болза бүдүрүлгечи мурнакчы дуржулганы пропагандалаар, ажылчы чоннарның ортузунга политмассалыг ажылды күштелдирер, социалистиг чарышка болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинге чонну идепкейлиг хандыкшыдар, күш-ажылдың бедик культуразынга кижизидериниң ажыктыг чугула хевири болур дээрзин ол документилерде айыткан.

Сөөлгү чылдарда бистиң республикада ындыг школаларның саны өзүп, оларның ажылының утка-шынары бедип, сайзырап турар. Дыңнакчылар кичээлдерге бодунуң ажылының аайы-биле бүдүрүлгеде чаа аргаларны, мурнакчыларның дуржулганын херек кырында өөренип, солчуп турар. Бүдүрүлгеге чаа кирген аныяк ажылчыннар ажылдың аргаларын, оон онзагай байдалын бодунуң коллективинге, дуржулгалыг эштер-биле кады өөренип алыр арганы бээр. Ол бүгү болза бүдүрүлгеде ажылчыннарның билиин, мергежилин бедидеринге, оларның ортузунга социалистиг чарышты организастаарын эжиждиринге, бүдүрүлге, албан черлериниң планныг даалгаларын болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге, ажылчын бүрүзүнүн, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктын бедидеринге, сагылга-чурумву эжиждиринге, харыысалганы бедидеринге идиглиг берип турар.

Коммунистиг күш-ажыл школаларын организастап турар үеде кол кичээнгейни оларның удуртукчуларын болгаш пропагандистерин шын шилип алырынче салган. Бо талазы-биле ажылдарны партия организацияларының удуртулгазы-биле профэвилел, комсомол комитеттери эки чоруткан. Ам бо хүннерде оларның удуртукчулары болгаш пропагандистери болуп, бисте бүдүрүлгелериниң мурнакчылары, тускай эртемниглер база инженер-техниктиг ажылдакчылар 168 кижи ажылдап турар. Чаа өөредилге чылындан эгелээп биске ындыг 130 школа тургустунган, оларда 1540 кижи хаара туттунган, оларның 902-зи бүдүрүлгениң мурнакчылары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болгаш аныяк ажылчыннар.

Коммунистиг күш-ажыл школаларының ажылын Кызыл-садыгда профэвилел комитеттери болгаш ол коллективтин удуртукчулары элээн эжиктеп. Ында ам 12 школа ажылдап турар. Оларның дыңнакчылары кичээлдер үезинде боттарының бүдүрүлгезинде мурнакчыларның дуржулгазын өөренип, херек кырында ажыглап турар. Ол чорук Кызыл-садыгның ажылдакчыларының алган хүлээлгезин бедик шынарлыг күүседири дээш социалистиг чарышты дээштиг организастаарынга, бүдүрүлгеде ажылдап турар кижилериниң тускай мергежилин бедидеринге дузалыг болган.

Кызыл-садыгда коммунистиг күш-ажыл школаларының 111 дыңнакчызы коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, 10 дыңнакчы «Мурнакчы садыгжы» деп бедик атты чедип алган. Эштер Н. Хорошавина, Л. Рошина, Г. Шатринская, Е. Красникова элээн хой чылдар дургузунда пропагандистеп, эки ажылдан, кичээлдерни бедик шынарлыг эрттирип турарлар.

Пропагандистериниң ажылынга ында хой-ниити эгелээшкини-биле ажылдап турар эш Г. А. Сухова удурткан методиктиг чөвүлел эки дузалап турар. Ол чөвүлел бодунуң ажылын план өзугаар чорудуп, пропагандистериниң арызынга дуржулга солчулгазын организастап келген.

Сөөлгү үеде коммунистиг күш-ажыл школаларының ажылынче «Тыва даг-дүгү» комбинаттың партия, профэвилел, комсомол комитеттери болгаш бүдүрүлгениң удуртукчулары кичээнгейни күштелдирип, ында цехтерде болгаш бригадаларда 40 школаны тургускан.

Оларның кичээли организастыг эгелээн. Чижээ, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң бирги, ийиги участоктарынга пропагандистер эштер В. А. Жук, Л. А. Фандюшин «Совет ниитилелдиң социал-политиктиг хөгжүлдези болгаш партияның сорулгалары», «Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары болгаш онаашкан ажылынга харыысалгалыг болуру — чедишкиннериниң үндезинери» деп темаларга лекцияларны номчааны дыңнакчыларга солун болган.

Бисте коммунистиг күш-ажыл школаларының ажылында база бир онзагай үүл кичээлдер үезинде мурнакчыларның дуржулгазын херек кырынга көргүзери, оларның боттарының идепкейлиг киржип турары болур. Чижээ. Кызылдың хлеб заводунда школаның кичээлдеринге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Ленин орденниниң эдилекчизи, бодунуң ажылының ёзулуг мастери М. И. Зименина дуржулгазын солчуп, кичээлдерге мергежилди бедидериниң талазы-биле сүмелерин удаа-дараа киирип келген.

Пропагандистериниң ажылынга туда чедирери-биле Таңды, Улуг-Хем районнарында «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарда методиктиг чөвүлелдер ажылдап турар.

Бо чугула ажыл-херекти эжиждер талазы-биле бисте кылдынган чамдык ажылдар-биле кады, чедир кылдынмаан үүлдер ам-даа хөй. Ындыг школаларның саны Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарының ажыл-агыйларында кончуг эвээш, оларда кичээлдерни үзүптер азы кошкак белеткелдиг эрттирип турар таварылгалар бар. Тожу, Монгун-Тайга районнарның ажыл-агыйларында коммунистиг күш-ажыл школалары амга чедир тургустунмаан.

Ол школаларны аргалыг-ла болза, цехтер. бригадалар аайы-биле дыңнакчыларның эртем-билиин, тускай мергежилин барымдаалап турган, бир болукке-ле 30-ден хой эвес дыңнакчылыг кылдыр тургузарын ВЦСПС сүмелеп турар. Ынчалза-даа ол школаларны организастап турар үеде чамдык черлерге хөлүн эрттир хой дыңнакчыларлыг кылдыр тургускан таварылгалар хыналадан илерээн. Кызылдың алгы заводунда, сентелге-тудуг эргелелинде ол школаларның бир болгунде-ле 50—60 чедир дыңнакчыларлыг кылдыр тургускан. Ол чорук оларга ханы билигни бээринге болгаш дуржулга солчулгазын эрттирериниг шаптыктан турар.

Чамдык черлерге бо школаларны тургузарда, кижилериниң билиин, мергежилин барымдаалавайн барганындан, бир болукте янзы-бүрү мергежилдиг кижилери өөренип турар. Чижээ, Өвүр районнуң Хандагайтыда уруглар яслисадында тургускан ындыг школада дыңнакчыларның мергежили-даа, билии-даа аңгы-аңгы.

Ол ышкаш мурнакчы дуржулганы нептередириче кичээнгей салбас, чүгле лекция номчуп турар чоруктар Тес-Хем, Эрзин районнарында бар. Эрзин районнуң ажыл-агыйларында 14 школаның чүгле чартыы кичээлдерни эрттирип турар, артканнары ам-даа ону чорутпаан. Кызыл хоорайның амыдырал хандырылга комбинадында (местком даргазы эш Л. Копылова) 107 ажылчыдан ол школада чүгле 15 кижи хаара туттунган. Кызылдың автосептелге заводунда 170 ажылчын бар, аңаа школаны тургузуп болурунуң бүгү аргалары бар. Ынчалза-даа ында ону тургуспаан. Местком даргазы Е. Ч. Парилов ону улуг херекке албайн турар. Харылзаа конторазының 9 салбырларында 450 кижи ажылдап турар. Ол ажылды месткомнуң талазындан (даргазы А. П. Миронова) багай организастаанындан чаңгыс-даа школа тургустунмаан.

Коммунистиг күш-ажыл школаларын организастаар талазы-биле ажылдарны харылзаа ажылдакчыларының болгаш автотранспорт, орук тудуунуң профэвилел обкому (даргазы Л. Ш. Күдер-оол) болгаш күрүне садыының болгаш хереглекчилер ниитилелиниң ажылдакчыларының профэвилел обкому (даргазы Д. Л. Ондар) месткомнарга кошкан дузалаш, ол талазы-биле негелдени четпес тургусканыдан бо обкомнарга хамаарышкан бүдүрүлге, албан черлеринде чүгле 9—12 школа тургустунган. Тус-тус районнарда садыг ажылдакчыларының аразында коммунистиг күш-ажыл школазы тургустунмаан, ону тургузуп болур арга райоларда бар.

Ол школаның ажылынга практиктиг дузаны районнарда тургустунгулаан методиктиг чөвүлелдер чедирер турбуже, Тес-Хем, Барыын-Хемчик районнарында ындыг чөвүлелдер кончуг эвээш составтыг, пропагандистерге кандыг-даа дуза чедирбейн турар, оларның планнары бедин чок.

Профэвилелдериниң адырлар аайы-биле обкомнары, комсомол болгаш «Билиг» ниитилел организацияларыбиле сырый харылзааны тургузуп турган, коммунистиг күш-ажыл школаларын бүдүрүлгелер, бригадалар, албан организация черлеринге тургузуп, оларның ажылдаарынга арга-дуржулганы солчуруунга бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула. Чаа өөредилге чылы эгелээни-биле Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда, Таңды, Улуг-Хем районнарында чамдык школалар боттарының ажылын багай эвес организастап, эки арга-дуржулганы чедип алганнар. Оларның дуржулгазын нептередири чугула сорулганың бирээзи.

Коммунистиг күш-ажыл школаларының ажылын улам эжиждиринге культура албан черлери улуг дузаны чедирер ужурлуг. Ынчалза-даа бо талазы-биле ажылдар чогуур деңнелде чорувайн турар. Культура, кино ажылдакчылары бо школаларның программаларынга тааржыр документалдыг киноларны, диафильмнерни үндүрүп берип, ону шилип алырынга дузалажырын ВЦСПС-тиң Президиуму сүмелеп турар.

Партия организацияларының удуртулгазы-биле черде профэвилел комитеттери коммунистиг күш-ажыл школаларының ажылын үениң негелделеринге чедир тургузуп, партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга күүседиринче оларның дыңнакчыларының болгаш ажыл-ишчилериниг күжүн мобилизастаар ужурлуг.

С. КИРОВ,
облпрофэвилел чөвүлелиниң секретары.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Алгы заводу	102	106	103
Караа көзүлбестериниң Бүгү-россия ниитилелиниң өөредилге-бүдүрүлге чери	94	208	120
Үлетпүр-тудуг материалдар эргелели	121	180	94
Кызылдың туйбу заводу	108	111	110
Кызыл-Мажалыктың —«—	112	95	95
Тудуг кезектериниң комбинады	142	—	—
«Тыва көдээ тудуг» трест	148	146	127
Туранның ыяш участогу	191	211	157
Шуурмакта —«—	123	127	109
Ыяш ажыл-агый эргелели	107	114	73
Тудуг кезектериниң болгаш конструкцияларының заводу	95	95	103
«Тыва сөптелге тудуг» трестиң Улуг-Хем ыяш үлетпүрү	100,1	99,0	104
Автосептелге заводу	104	114	117
«Сельхозтехниканың» республика каттыжышкыны	107	115	113
Амыдырал хандырылга министерствозу	104	105	102

1971 чылда үлетпүр продукциязының кол-кол хевирлерин бүдүрүп үндүргенин тус-тузу-биле айтырга мындыг:

	Бүдүрген продукциязы	Күүсеткен хуузу	1970 чылга удур 1971 чылда хуузу
Электри энергия—млн. квт. шак	183,5	109	111
Хөмүр-даш—муң тонна	568	115	116
Тудуг туйбузу — млн. санныг	24,8	103	101
Тудуг чугайы — тонна-биле	2302	37	128
Эптээр демир-бетон конструкциялар болгаш кезектер—муң кубометр-биле	22,9	104	150
Даг-дүгү тывыжы — муң тонна-биле	38	108	113
Мебель — муң рубльге	784	88	93
Тудуг ыяжы болгаш оттулар ыяш соөртүлгези—муң кубометр-биле	280,8	103	103
ооң иштинде тудуг ыяжы—муң куб.	235,1	125	103
Дилиг материалдары—муң кубометр	125,9	120	123
Хөм идик—муң эжеш	73,3	133	137
Кидис идик —«—	65,0	100,0	100,0
Дааранылга кылыглары—муң рубль	100,7	100,2	111
1-ги чергениң өкпе-баары биле кады эт—тонна-биле	9008	100,1	112
Колбаса кылыглары—тонна-биле	1104	100,4	101
Мал саржаа—тонна-биле	440	110	115
Чалаң сүт продукциязы—муң тонна-биле	12,8	102	105
Далган—муң тонна-биле	10,0	101	92
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары — муң тонна-биле	16,3	104	105
Кондитер кылыглары — тонна-биле	774	106	119
Пиво — муң декалитр-биле	173	94	12,4 катап
Эзиртпес суксуннар — муң декалитр-биле	128	87	97
Водка — муң декалитр-биле	211	100,5	96
Дус (чемге хереглээр)—муң тонна-биле	10,9	155	165
Балык тудары — тонна-биле	230	92	187

Ол ышкаш планга немештир 14,3 млн. квт. шак электри энергиязын, 78 муң тонна хөмүр-дашты, 2951 тонна даг-дүгүн, 18,3 муң эжеш хөм идикти, 40 тонна мал саржаан, 44 тонна кондитер кылыгларын алган.

1970 чылдыы-биле деңнээрге, 1971 чылда: 17,4 млн. квт. шак электри энергиязын, 82 муң тонна хөмүр-дашты, 7,6 муң кубометр эптээр демир-бетон кылыгларын, 4331 тонна даг-дүгүн (казары), 19,7 муң эжеш хөм идикти, 56 тонна мал саржаан, 125 тонна кондитер кылыгларын хөйнү бүдүрүп үндүрген.

Продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле план күүсеттинмээн, ийи миллион ажыг рубль артык чарыгдалдарны болдурган.

Бүдүрүлге черлериниң ниити санының 6 хуузу, тодаргайлаарга, 4 бүдүрүлге черлери продукцияны сайгарар талазы-биле чыл планын күүсетпээн, 11 бүдүрүлге черлери продукцияның ниити хемчээлин эвээжеткен бооп турар.

Ынчаарга чамдык бүдүрүлге черлери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырар, бараанның продукцияның бот-үнезин чиигедириниң талазы-биле даалганы база күүсетпээннер. Ол ышкаш чамдык бүдүрүлге черлериндe ортумак ажыл төлевириниң өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпизин мурнап чоруп турар.

II. КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

1971 чылда көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязы баштайгы медээлер-биле алырга, 72,2 млн. рубль болган.

Ажыл-агыйларның бүгү категорияларында көдээ ажыл-агыйның кол культураларының ниити чыылдазы мындыг болган:

	1970 чыл муң центнер-биле	1971 чыл
Тараа культуралары	2081	1754
Картофель	346	157
Ногаалар	57	42
Кукуруза	2915	869

1971 чылдың чазынында болгаш чайынында агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарының база сооктуң эрте эгелээнинің түпелинде көдээ ажыл-агый культураларының ниити чыылдазы 1970 чылдыы-биле деңнээрге, дыка эвээжээн. Ынчаарга Таңды районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери 1970 чылдыы-биле деңнээрге тарааның ниити чыылдазын 20 хуу, Барыын-Хемчиктиң — 29 хуу, Бай-Тайганың — 36 хуу, Эрзиниң—барык 3 катап көвүдеткен.

Ажыл-агыйларның бүгү категорияларында тараа культураларының дүжүдү 1970 чылда гектар бүрүзүнден 9,0 центнер турган болза 1971 чылда 7,3 центнер, картофельдің 84-түң орнунга 37 центнер, кукурузаның 102-ниң орнунга 30 центнер болган.

Күрүпеге тараа садарының өскертпес планын 104 хуу күүсеткен, а немелде даалга күүсеттинмейн барган.

1972 чылда көдээ ажыл-агый культураларының гуруштут дүжүдүн алыры-биле республиканың колхозтары болгаш совхозтары чер андарылгазын 1970 чылдыындан 7 хуу, ацгысты 27 хуу хөйнү андарган. Колхоз, совхоз төлдерине 165 муң тонна органиктиг чемишчидилгелерни төккен азы 1970 чылдыындан 63 хуу хөй болган. Органиктиг чемишчидилгелерни тогериниң планы 9 хуу ажыр күүсеттинген. Көдээ ажыл-агый техниказының сөптелгезин элээн организастыг чоруткан. 1972 чылдың январь 1-де тракторлар сөптээриниң планын 13, тракторлар андазыннарын — 30, тракторлар сеялкаларын—57 хуу ажыр күүсеткен. 1971 чылда колхозтар болгаш совхозтар 1970 чылда 5 тарылга эөлчештирилгезинге удур 38 тарылга эөлчештирилгезин чоруткан.

Часкы тарылганы чорударынга колхозтар болгаш совхозтар 44,8 муң тонна үрезин тарааны уруп алган. Бо үеде үрезиннерни ажылдап кылыры болгаш оларны чажылга шынарынга чедирери дооступ турар.

Ажыл-агыйларның бүгү категорияларында мал ажылының продуктуларын бүдүрери мындыг болган:

	1970 чыл	1971 чыл
Эт—коң деңзизи-биле-муң тонна	19,0	19,1
Сүт — тонна	54,3	57,4
Дүк — тонна	2254	2182
Чуурга—млн. борбак	16,9	19,2

1970 чылдыы-биле деңнээрге 1971 чылда эт бүдүрери 0,5 хуу, сүт—6 хуу, чуурга—14 хуу өскен, дүк бүдүрери биче кудулаан.

1972 чылдың январь 1-де продуктулуг малдың баш саны баштайгы медээлер-биле алырга мындыг болган:

	Ажыл-агыйларның бүгү категорияларында		Ооң иштинде колхозтар, совхозтар, өскө-даа күрүне ажыл-агыйларда	
	муң баш	1971 чыл. 1/1-ге удур 1972 чыл. 1/1-де хуузу.	муң баш	1971 чыл. 1/1-ге удур 1972 чыл. 1/1-де хуузу
Мыыстыг бода мал	196,2	101	124,3	102
ооң иштинде саар инектер	72,9	99	39,5	101
Хаваннар	33,3	122	17,1	119
Хой, өшкү	1127,0	101	1011,1	101

1971 чылдың январь 1-де турганы-биле деңнээрге, 1972 чылдың январь 1-де ажыл-агыйларның бүгү категорияларында бүгү чүзүн малдың баш саны өскен.

Мыыстыг бода малдың сүткүр кодаанының продуктулуу бедээн. Колхозтарда болгаш совхозтарда бир инектен сүт саалдазы ортумаа-биле 1666 кг азы 1970 чылдыындан 99 кг хөй болган.

Бир хойдан дүктүң ортумак кыргылдазы 1970 чылдыы-биле деңнээрге эвээжээн.

Январь 1-де республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында бир башка онааштыр алырга чемнер-биле малды хандырганы мындыг болган:

	1971 чыл	1972 чыл
Бөдүүн чемнер — центнер	6,8	6,2
Ооң иштинде сиген	3,5	3,4
бир инекке онааштыр силос—тонна	4,9	3,3

Колхозтарның ниити орулгазы 18,9 млн. рубль болган, 1970 чылдыы-биле деңнээрге 4,7 млн. рубль азы 24 хуу көвүдээн, колхозчуларга күш-ажыл төлевирин тыпсырынга 10,7 млн. рубльди доктааткан болгаш 1970 чылдыындан 19 хуу хөй болган.

Ажыл-агыйларның бүгү категорияларындан мал ажылының продуктуларын күрүнеге садып алганын дараазында саннар көргүзүп турар:

	1971 чыл	1972 чыл	1971 чылга удур 1972 чылда хуузу
Мал болгаш куш (дириг деңзизи)—муң тонна	26,2	28,4	103
Сүт—муң тонна	22,3	23,6	106
Дүк—тонна	2702	2653	98

1971 чылда мал ажылының продуктуларын садып алырының планын күүсеткени: сүт—107 хуу, мал болгаш куш—101 хуу, дүк—93 хуу.

1971 чылда көдээ ажыл-агыйга капитал салыышкыннарның хемчээли 22,4 млн. рубль болган— 1970 чылдыы-биле деңнээрге 3 хуу көвүдээн. Капитал салыышкыннарның күрүне планы 79 хуу күүсеттинген.

Көдээ ажыл-агыйда бүдүрүлге ужур-дузалыг объектилерин тудуп, ажыглалга киргени: 2775 бода мал кирер кажаалар, 26390 хой кирер кажаалар. Колхозтарда болгаш совхозтарда 1075 га шөл суггаттыг черни чаазы-биле ажыглалга киргеп, 106 муң га одарларны сугжуткан.

Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында 15 аът күжүнге хамаарыштыр алырга 5556 трактор бар, а 1970 чылда 5449 трактор турган. Ол тракторлар-биле чаңгыс аай андарылгаже шилчидерге 1017 муң гектар шөлдү ажылдап кылган, а 1970 чылда 1044 гектар болган.

III. ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА

Ниити хереглелдің автотранспорту чүк соөртүрүнүң чыл планын 101 хуу, чүк соөртүлгезиниң планын 103 хуу, пассажирлер дажыглаарын 108 хуу күүсеткен. Пассажирлер дажыглаары чыл иштинде 3 хуу өскен, чүк соөртүү ооң мурнундагы чыл-биле деңнээрге кудулаан.

1970 чылга деңнээрге агаар транспорту пассажирлер дажыглаарын болгаш чүк соөртүрүн 4 хуу көвүдеткен. Ынчалзажок соөртүлге планы күүсеттинмээн.

Харылзаа эргелели тариф ёзугаар орулга киреринің чыл планын күүсеткен, харылзаа продукциязының талазы-биле планын күүсетпээн. Ооң мурнундагы чыл-биле деңнээрге тариф ёзугаар орулгазы 12 хуу, продукцияның хемчээли 7 хуу өскен. Абонентилер өзүлдезиниң планын хоорайның телефон харылзаазы ажыр күүсеткен.

IV. КАПИТАЛ ТУДУГ

1971 чылда республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге күрүнеің болгаш кооператийтің 84,7 млн рубль (колхозтар-биле катай) капитал салыышкынын үндүрүп берген.

Ниитизи-биле бүдүрүлге болгаш бүдүрүлгеден дашкаар ажыглалдың 66,7 млн. рубльдің кол фондуларын ажыглалга киргеп. Азы ол дээрге ооң мурнундагы чыл-биле деңнээрге 13 хуу эвээш, ооң иштинде бүдүрүлгеге ажыглаарынга көрдүнген— 46,7 млн рубль.

5 муң тонна даг-дүгүн үүрмектеп соттаар комбинатты, хары угда 600 тоннаны шыгжаар соодукчуну, 164 км бедик күчүлүг электробамчыдылга шугумун подстанциязы-биле кады, ээлчегде 0,2 тонна хепти химиктиг арга-биле арыглаар фабриканы, 3736 м² асфальтылаан шөлдү, 600 номерлиг хоорайның телефон харылзаазын, 73 км автоорукту 1971 чылда ажыглалга киргеп.

Күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелериниң (колхозтар-биле кады) капитал салыышкынының хемчээли 1971 чылда республикада 72,7 млн рубль болган болгаш ооң мурнунда чылга деңнээрге 1 хуу өскен, 55,3 млн рубльдің тудуг-монтаж ажылын күүсеткен азы 11 хуу өскен.

Керээлиг ажылдарның чыл планын республикада ниитизи-биле 54,3 млн. рубльге күүсеткен, чыл планының 95 хуузу бооп турар. Ооң иштинде «Тыва тудуг» трест 15 миллион рубльге азы 87 хуу, «Тыва көдээ тудуг» трест 13 млн рубльге азы 114 хуу, «Тыва суг тудуг» трест 3,9 млн рубльге азы 94 хуу, «Тыва сөптелге тудуг» 5,4 млн рубльге азы 93 хуу күүсеткен.

1970 чылга деңнээрге республиканың керээлиг ажылдарының хемчээли 14 хуу өскен. Ооң иштинде «Тыва тудуг» трест — 15 хуу, «Тыва көдээ тудуг» трест — 18 хуу, «Тыва суг тудуг» трест — 9 хуу, «Тыва сөптелге тудуг» трест — 6 хуу өскен.

Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин кудуладырының планы күүсеттинмээн, бот-үнезин 330 муң рубльге улгаткан бооп турар.

Керээлиг организацияларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 4 хуу өскен, 1970 чылга деңнээрге оларның ортумак шалыны 3 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 103 хуу күүсеткен.

V. ЧОННУҢ МАТЕРИАЛДЫГ ЧААГАЙ БАЙДАЛЫНЫҢ БОЛГАШ КУЛЬТУРЛУГ ДЕҢНЕЛИНИҢ ӨЗҮЛДЕЗИ

1970 чыл-биле деңнээрге ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чылда ортумак саны 2 хуу, ажыл төлевириниң фондузу 4 хуу көвүдээн. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 2 хуу өскен.

Ниитиниң чемненилгезин катай алырга, күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 1971 чылда 151,8 миллион рубль четкен болгаш 1970 чылбиле деңнээрге, 12,5 миллион рубльге көвүдээн азы 9 хуу өскен.

Республиканың кол садыг организацияларының талазы-биле 1971 чылда үүрмектеп садар бараан саарылгазының планының күүселдези дараазында саннарда көргүстүнген:

	Херек кырында миллион рубль-биле	Планга удур хуузу
Республиканга ниитизи-биле	151,8	102
Ооң иштинде:		
Респотребсоюз	78,4	102
Садыг министерствозу	59,7	101
«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ОРС	9,5	103
Аптека эргелели	0,9	103
Союзпечать	0,9	109

Оттуулар чүүл үлетпүрүнүң эргелели, Аңчылар болгаш балыкчылар ниитилели, ыяш ажыл-агыйлары болгаш зоомагазин үүректеп садар бараан саарылгазының чыл планын күүсетпээн.

Эң чугула бараанларны чонга сатканы

	1970 чылга удур 1971 чыл хуу-биле
Аъш-чем барааннары	
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглар	107
Эт, колбаса кылыглар болгаш өске-даа	99,2
Балык, сельдь болгаш өскелер-даа	107
Мал саржаа	114
Чалаң сүт продукциязы	109
Быштак	120
Чуурталар	128
Чигир	96
Кондитер кылыглар	108
Шай	90
Картофель	108
Ногаалар	91
Кат-чимистер	118
Ооң өске барааннар	
Хөвең-саазын өстер	90
Дүктен кылган өстер	120
Торгу өстер	98
Лёндан кылган өстер	127
Дааранылга кылыглары	90
Даштыы болгаш иштин трикотаж	95
Уктар аймаа	101
Хөм идиктер	110
Шаажан-фаянс болгаш шил савалар	123
Мебель	102
Мотоциклдер болгаш чадаг-тергелер	111
Амыдыралга хереглээр электромашиналар	146
Шактар	101

Тус чер чагыргалыг үлетпүр бүдүрүлгелери садыг организацияларынга калбак хереглелдің бараанларын бөөриниң планын 75 хуу, ооң иштинде Чоннуң амыдырал хандырылгазының министерствозу 69 хуу, оттулар чүүл үлетпүрүнүң эргелели 75 хуу күүсеткен.

1971 чылда республиканың ажаалга кассаларынга чоннуң акша шыгжадыры дыка көвүдээн. 1972 чылдың январь 1-де акша шыгжадыкчыларының саны 52,8 муң кижи болган, а а шыгжаткан акшаның артканы 12,2 миллион рубль болган. Эрткен чылын акша шыгжадыкчыларының саны 3,4 муң кижиге көвүдээн, шыгжаткан акшаның артканы 2,5 миллион рубль болган. 1971 чылда республикага чурталга тудуунга күрүнеің капитал салыышкыны чыл планынга хамаарыштыр 84 хуу болган болгаш 1970 чылга деңнээрге 11 хуу көвүдээн, чер-чер Советтериниң организацияларының талазыбиле ол-ла саннар 83 болгаш 13 хуу болган.

1971 чылдың дургузунда күрүне болгаш кооператив организациялары, күрүне чээлизиниң дузазы-биле ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар боттарының күсели-биле база колхозтар болгаш колхозчулар, көдээ интеллигенция ниитизиби-ле 76,2 муң дөрбелчин метр чурталга шөлүн тутган.

Республиканың чер-чер Советтериниң организацияларынынг шөлдү ажыглалга киреринің күрүне планын 72 хуу күүсеткен, 1970 чылга деңнээрге ол 28 хуу көвүдээн.

Культура-амыдырал тудуунга күрүненің капитал салыышкыны 22,1 миллион рубль болган болгаш 1970 чыл-биле деңнээрге 11 хуу көвүдээн. Республикага 1971 чылда 1844 өөреникчилер өөренир ниити билиг школаларын, школа назыны четпээн уругларның 330 олуттуг албан черлерин, 200 олуттуг клубтарны ажыглалга киргеп.

Чылдың-на бажыңнарның капитал септелгезинге хөй акша хөрөнгини дозевилеп турар. Республикага ниитизи-биле алырга, чурталга бажыңнарының капитал септелгезинге 1971 чылда 930 муң рубльди ажыглаары көрдүнген чугран, а херек кырында аная чарыгдааны 1010 муң рубль болган азы планга хамаарыштыр ооң күүселдези 109 хуу болган.

Республиканың чер-чер Советтериниң талазы-биле капитал септелгениң чыл планы 118 хуу күүсеттинген.

Капитал септелге чоруп турда, чурталга шөлдерин суг дамчыдылгалыг, канализациялыг, төп одалгалыг кылдыр 655 дөрбелчин метр шөлдү, газтыг кылдыр — 1185 дөрбелчин метр шөлдү чаартып дерээн.

Чонга ачы-дуза чедирериниң чыл планы республикага ниитизи-биле 99,3 хуу күүсеттинген, ооң иштинде хоорай черлерге ол 97, көдээ черлерге — 104 хуу болган. Чонга ачы-дуза чедириниң саарылгазының хемчээли 1970 чыл-биле деңнээрге 10 хуу өскен. Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу чонга ачы-дуза чедириниң саарылга планын 100,5 хуу күүсеткен, ооң иштинде: хоорай черлерге ол 96 хуу, көдээ черлерге—107 хуу күүсеттинген. Чонга ачы-дуза чедириниң хемчээли Амыдырал хандырылга министерствозунуң талазы-биле 1970 чылга деңнээрге 9 хуу көвүдээн.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң саны 1970 чылга деңнээрге 2 бүдүрүлгеге, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериндe ажылдап турарларның саны 8 хуу көвүдээн.

Ачы-дуза чедириишкининиң хемчээлин чурттаачы бир кижиге онааштыр саңнарга, ол 1971 чылда 11 рубль 46 копеек болган. Ол болза 1970 чылга деңнээрге бир чурттакчыга онааштыр 5 хуу өскени ол-дур.

Улус өөредилгези, эртем, культура болгаш кадык камгалалы улам ыңай хөгжээн.

Ямзы-бүрү өөредилгеде 65,2 муң кижи хаара туттушган, оларның иштинден — ажылчын болгаш көдээ аныяктар школаларын, бот-өөредилге школаларын катай алырга, ниити билиг школаларында 60 муң кижи өөренип турган.

1971 чылда сес чыл школазын 4497 кижи дооскан, ооң иштинде ажылчын болгаш көдээ аныяктарның база бот-өөредилге школаларын 605 кижи, ортумак школаны 2484 кижи дооскан, ортумак эртемниг деп аттестаттарны алган, ооң иштинде ажылчын база көдээ аныяктарның база бот-өөредилгениң школаларынга 747 кижи ортумак эртемни чедип алган. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлериндe өөренип турарларның саны чыл-чылы-биле өзүп турар. 1971—1972 өөредилге чылында башкы институдунуң хүндүсү болгаш бот-өөредилге салбырларында 1537 кижи, а ортумак өөредилге черлериндe—3656 кижи өөренип турган.

1971 чылда дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниге 1036 кижи хүлээп алдынган.

Республиканың башкы институду болгаш техникумнары 1970 чылда дээди эртемниг 220, ортумак тускай эртемниг 611 кижини доостуруп үндүргеп.

Профессионал-техниктиг училищелер 1240 ажылчынны белеткээн.

Эртем албан черлериндe, дээди өөредилге черлериндe болгаш өске-даа организацияларда ажылдап турар эртем ажылдакчыларының саны чылдың тончүзүнде 167 кижи болган, оларның иштинде эртемниң кандидаттары — 40 кижи.

Школа назыны четпээн уругларны албан черлериниң четкизи өзүп турар. Уругларны садтарында болгаш яслилериндe барып турар уругларның саны көвүдээн.

Культура албан черлериниң талазындан чоннуң хандырары чылдың-на эвижип турар, театрларга, концерттерге чоннуң баары көвүдээн. 1971 чылда ямзы-бүрү концерттерге болгаш шиилерге 272,8 муң кижи чораан, ол болза 1970 чылдыындан 51,3 муң кижиге хөй болганы ол-дур. Кино көрүкчүлериниң саны көвүдээн, чылдың дургузунда республикага кинону 6,8 миллион көрүкчү көргеп, ол болза 1970 чылдыынга деңнээрге 218 муң кижиге хөй болганы ол.

Чоннуң медицина хандырылгазы улам эвижип турар. Эмнелге албан черлериндe орунларның саны 3390 болган, ол болза 1970 чылда турганындан 2 хуу өскени ол-дур.

ТЫВА АССР-ниң СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ.

Бөгүн—Индия Республиканың хүнү

ЧААРТЫЛГАЛАРНЫҢ ҮЕЗИ

Индияның баштайгы президентизиниң резиденциязының кырынга үш өөнүг тукту байырлалдыг байдалга кодуруп үндүргеп ол тураскаалдыг хүнден бөөр ийи он ажыг чыл эрткеп. Индияны тускай догуйзан республика кылдыр чарлаан ол ёзулал 1950 чылдың январь 26-да болган.

Ол үеден бөөр Индия колониалисчи дарлалдың уржуктарын ажып эртер, бодунуң политика талазы-биле хамаарышпас чоруун чедип алыр, дешилгелиг соцмал чаартылгаларны боттандырар, адаптың сөөлүнде делегей ареназынга бодунун алдар-хүндүзүн бедидер талазы-биле биче эвес чедиишкиннерни чедип алган.

Республиканың амгы байырлалы ийи дакпыр өөрүнчүг: Индостанда даймының ортун өөгүргеп, Индияның, Пакистанның улустарының хан-дамырындан тура сопуургалдыг үе үеде маган келген тайбың эгелээн, Азияның чуруунда Бангладеш Улус Республика эң-не баштай костүп келген.

* * *

Хамаарышпас хогжүлдениң оруунга Индияның экономика талазы-биле чедиишкиннери маргыш чок. Чуртта индустриализацияның үндезинери тургустунган. Үлетпүрүнүң шаанда чок турган чаа адырлары—машина тудуушкуну, нефть, нефтехимия, автомобиль, судноолар тудуушкуну, ужар түүл ыида тургустунган. 1951 чылда, кажан Индия бирги беш чыл планын боттандырын эгелээн үеэинде, кац шуткулгазы түгле бир миллион тонна дөңгүп-ле чедер турган. Ам совет-индий найыралдың болгаш кады ажылдажылганын демдээ—түгле Бхилай металлургия заводу безин 1959 чылда бодунун ажылгалга киргеп үезинден бөөр 18 миллион тонна шойну болгаш 15 миллион тонна каңны эзилдиргеп. Хөмүр-даш тывыжы ийи ажыг катап, демир руда тывыжы тос катап, нефтепродуктуларны бүдүрери 77 катап, минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрери 60 катап, станоктарны бүдүрүп үндүрери чүс катап көвүдээн. Хамаарышпас чоруктуң чылдарының дургузунда Индияда индуотрия бүдүрүлгези ниитизи-биле үш катап өскеп. Шаанда кедергей хожуданган чораан чурт ам үлетпүр бүдүрүлгениң деңнелиниң талазы-биле делегейде овгу черни ээлеп турар.

АКШ-тан чемге хереглээр тарааны алырындан ойталаар арганы Индияга берген көдээ ажыл-агыйда бурушгаарлаашкынпар база иле. Эрткен чылда чурт тараа культураларының тергини дээн дүжүдүн — 107 миллион тоннаны ажаап алган. Трактор чаа индий көдээниң демдээ болуп бар чоруур. Делиден 30 километр ырак Митрмон көдээ суурга национализастаан Пенджаб банкызындан чээлилер алган тараачыннарга ужурашкан бис. Оларның бирээзи тракторны биске чоргаарал-биле коргүстү, өскелери сорттуг үрезиннерни чашкан болгаш минералдыг чемишчидилгелерни төккен төлдерине бистерни чедирген, кандаачал төлдерге шыкты, сугну берип турар насостарның ажыктыын коргүспүшаан, өөрүп турдулар.

Хамаарышпас Индия колониалисчи шаг-үелерден уталып келген культура талазыбиле хожуданган чорукту ажып эртеринге улуг чедиишкиннерни база чедип алган. Бөгүн республиканың 75 миллион бичии хамаатылары школаларда өөренип турар. Колледжилерде болгаш университеттерде өөренип турарларның саны база дыка көвүдээн. 3 миллион ажыг аныяк индийжилер дээди эртемни чедип алган, инженерлериниң, техниктериниң, эртемденнериниң, эмчилериниң хүрээлериниге немешкен. Ийи он чылдың мурнунда безин ол кижиниң тозу-ла помчуп-даа, бижиндаа билбес турган чуртта ам хамаатыларның 35 хуузу бижик-биликтиг болган.

Индияда дешилгениң хереченлери чёр болганда коскү: чазаглыг оруктар, социал хандырылганың чаа төөтери, чаа школалар болгаш госпитальдар. Ынчалза-даа шиитпирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес бар. Национал экономиканың янзы-бүрү адырларында чедип алдынган дешилге турзажок, Индияда кижи санынга онааштыр орулга делегейде эң-не чавыстарның бирээзи болуп ам-даа артпышаан.

Индира Гандиниң чазаан долгандыр каттышкан индий дешилгелиг болуктер түрегдел, аш аарыглардан, шажынчүдүлге болгаш болүглелчи эрги чаңчылдардан чуртту түгле шиитпирлиг хемчеглер адырып ап болур дээрзинге бүзүреп турар. Сөөлгү ийи он чыл дургузунда Индияның чону 350 миллиондан 550 миллион кижиге чедир өскенин барымдаалавайн бада барып болбас. Баштайгы санажылгаларны ёзугаар алырга, 2000 чылда чуртка бир миллиард кижи чурттаар. Оларны чемгерер, хепкерер, чурталга бажыңнары-биле хандырары — аажок улуг парын сорулга.

Чурттуң амыдыралының бүгү талаларынга таарымчалыг салдарны чедирип турар социал-экономиктиг чаартылгаларны амгы чазактың болгандырып турарының ужуру-даа ол. Чурттуң демократтыг күштери панцаяның салым-чолуктодарадырынга улам улуг рольду ойнап турар.

Индияга ийи кайгамчык болуушкун болган: бирээде, күрүненің азыралынга турган 278 хаваннарның пенсиязын болгаш тамчыктыг эргелерин парламент бадылаашкынның хөй нуруузу-биле күш чок болдурган, ийинде, парламент конституцияга 25-ки эдилгени хүлээп алган. Бо эдилге национал экономиканың кол адырларында хуу өнчүнү национализаотаар эргени чазакка берген. И. Гандиниң чазаа хуу улуг банкыларны болгаш ниити страхованиениң системазын национализастаан.

Ынчалза-даа экономикада күчүлүг туруштарын хевээр арттырган реаксычы күштер аштырышкыны-биле канчаңдаа эптешпээн. Бүдүн чартык муң ажыг компанияларны контрольдап турар 75 улуг монополистиг болуктер улуг капиталдың кол үндезини болуп турар. Оларның эң-не күчүлүглери—Таттың болгаш Бирланың концернери: Бирланың ог-бүлези хуу секторнуң бүгү капитал-хереглелериниң үштүң бир кезиин ам контрольдап турар.

Республиканың парламентизи иштики политиктиг хемчеглер-биле кады даштыкы политиктиг хемчеглерни база боттандырын турар. 1971 чылдың апрельде Совет Эвилелиниң болгаш Индияның аразынга Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге ат салганын Индияга кайы хире изиг түүлдүгүнүүшкүн болгаш эптузиазм-биле хүлээп алганын сагындырбайн барын болбас. Бо тоолгуг документ совет-индий харылзааларга кайгамчыктыг үе болуп, ийи улуг күрүненің аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы хогжүдеринге, азий динке тайбыйны быжыглаарының болгаш коллективтиг айыыл чок чорукту хандырарының хереңге чаа делгемнерни ажыткан.

Индостанның улустары чаагай сеткилдиг тайбың кожалар болуп, тайбың байдалга чурттаар ужуралуг. Чоокта чаа Индияның болгаш Пакистанның аразынга болган чепсектиг месилдежишкинни сеткил-сагыштың улуг сагышсыраашкыны-биле билген Совет чазактың, бүгү совет кижилериниң принципиалдыг туружуында болуп турар. Керээниң кол бодалдарын удуртулга болдурбушаан, Совет Эвилелихан төгүүшкүнүн соксадыр дээш, кризистиң чылдагаанарын чайладыр дээш, чөрүлдээдерни улустарының дурум ёзугаар эргелерин барымдаалааш политика талазы-биле тайбың таарыштыр шиитпирлээр дээш шиитпирлиг турушкан. ССРЭ-ниң ындыг политиказын Индияга калбаа-биле деткээн болгаш түүлдүгүнгеп.

Дайын чорудулгаларын соксаткан соонда Индияның премьер-министри Индира Ганди тайбың, найырал болгаш чаагай кожа-хелбээр чурттаар, 75 миллион кижи чоннуг Бангладеш Улус Республиканың тускай догуннаашкынынын боттуун хүлээп көөр дец Пакистанның удуртукчуларын кыйгырган. Бо чаагай сеткилдин барымдаазы-дыр, мнчаңгаш бүгү делегейниң улустары Индостан чартык ортулуктуң кырынга боо даажы база катап дыңналбас дээрзинге идегелин ялергейлеп турар. Келир үеже бүзүреллиг көөр болгаш чаа аас-кежиктиг амыдыралды тургузар төлээде Индостанның улустарынга тайбың херек.

* * *

Индияның хамаарышпас чорууның быжыгарының хиреченгези-биле совет-индий кады ажылдажылга быжыгын база хогжүп келген. Совет Эвилели найыралчы Индияга индустриализация, күрүне секторун хогжүдер талазы-биле аажок улуг практиктиг дузаламчыны көргүзүп турар. Совет Эвилелиниң дузазы-биле Индияга 70 ажыг үлетпүр болгаш өске-даа объектилерни тудуп ажыглалга киргеп азы тудуп турар. Ол объектилер национал экономиканы хогжүдеринге улуг салыышкынын киирип турар. Совет Эвилелиниң дузазы-биле тутган бүдүрүлгелериниң бүдүрүп үндүрүп турар продукциязы кацыг бүгү бүдүрүлгезиниң 30 хуузу, нефть тывыжының 35 хуузу, чурта электроэнергиязының бүгү ажылдап үндүрүүшкүнүнүң 20 хуузу болуп турар.

Совет Эвилели болгаш Индия тайбың болгаш чепсегленишкинни дүжүрер дээш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыдыдыр дээш. Чоокку Чоон чүкте болгаш Индий-Кыдатта чөрүлдээлерни тайбың таарыштыр шиитпирлээр дээш кады туржуп турар. Бо эгелээн чылда Индияның чазаа ВДР-биле бүрүн дипломаттыг харылзааларны тургускаш, америк агрессияга удур маадырлыг вьетнам улустун демнеези-биле бодунун эң-сеткил каттыштырылгазын база катап көргүскен.

Индия Республиканың хүнүнде совет кижилер найыралчы индий улуска чаагай чорукту болгаш чечектелишкинни күзеп, найыралдың чаагы болган совет-индий харылзаалары улам быжыгар дээрзинге идегелин илергейлеп турар.

В. МАТЯШ
(СЭТА-ның корр.).

Дели

КУЛЬТУРА АЖЫЛЫНГА БЕДИК ДЕННЕЛ

Эрткен чыл бистин республиканын амыдыралынга культура болгаш уран чүүл талазы-биле улуг болуушкуннарның чылы болган. Чижаалаарге, биске Хакассияның чогаал албан черлериниң хөй-ниити көрүлдези болган, аны-дунма Моол Арат Республиканың артистери биске чорду, культура албан черлериниң хөй-ниити көрүлдези болгаш бот-тывынгыр уран чүүлүн көрүлде-конкурузу база болган. «Саян» ансамбльдиң артистери Татар, Башкир, Марий АССР-лерге, хөй-хөй улуг хоорайларга, москвачыларның мурнунга концерт программаларын бараалгаткан.

Тываның чурукчулары автономнуг республикаларның Москвага болган делгелгезинге киришкен, амгы үеде ында Уралдың, Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүн чурукчуларының делгелгези ажыттынган, тыва чурукчулар ыныа база киришкен. Чечен чогаалдың болгаш уран чүүлүн болук ажылдакчыларынга Тыва АССР-ниң Күрүне шаннаалдарын тывысты. Ынчангаш 1971 чыл Тыванын культура ажылдакчыларынга улуг болуушкуннарбиле долган чыл деп чугаалаар бис.

Культура албан черлериниң мурнунга партиянын XXIV съездизи улуг сорулгаларны салган. Парлалга, радио, телевидение-биле кады клубтар, культура бажыңнары, библиотекалар кижилерге политиктиг билигин берип, хөй-ниитиниң амыдыралынга киржининиң өөрүшкүзүн оларга чедирип, артемге, уран чүүлге хандыкшыдып, социалистиг тургузуушкунуун чаалап алышкынларын ханы үеелеп билириңге өөредип турар.

Бо чугула сорулгалар-биле холбаштыр Кызыл-Хем, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем болгаш өске-даа районнарның клубтарын ап көөр болза, харын-на оларда агитация-пропаганда ажылының кол хевирлери мөөнөгтүнген дээрзин эскерип болур. Будуруленин мурнакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Советинин депутаттары-биле ужуражыышкынларны кылып, лекторлар, илеткелчилер оларга чүве чугаалап, хүн бүрүлүнүн политинформацияларын организастап, агар политиканың чугула айтырыгларын чугаалажып турар.

Ленинчи номчулгалар, бөлгүмнер кичээлдери, партия болгаш комсомол чырыдыышкынының школалары, семинарлары база анаа эртер. Комсомол, профэвилел организациялары, «Билиг» ниитилел организациялары боттарының кижизитилге ажылын клубка үндезилээн чорудуп турарлар, кинолар, концерттер база оларга болгулаар.

Ынчангаш клубтарның, культура бажыңнарының ажылын бедик деннелге тургузар болза, чоннуң культурлуг негелделерин шиитпирлин-биле эжиндип болур дээрзин ол бүгү чугаалап турар-ыр.

Бистиң чуртувус амгы үеде ССРЭ-нин тургустунганынын 50 чыл ооңга белеткенин турар болгай. СЭКП-ниң XXIV съездизинин шиитпирлерин, хөй-ниитиниң өскүшүнүн, социалистиг тургузуушкунуун чаалап алышкынларын ханы үеелеп билириңге өөредип турар.

1972 чылда бир улуг чугула хемчег болза көдээнің бот-тывынгыр уран чүүлүнүн Бүгү-россий көрүлдези болур. Ол көрүлде болза ниити ыры, танцы болгаш өске-даа коллективтериниң мергежилиниң деннелин улам бедидер деп чугула сорулганы салып турар. Бистиң республиканың төлөлекчилери, ол көрүлдеге киржириниң чурумун өзугаар, бо чылдың декабрь болгаш 1973 чылдың январь айларда Новосибирск хоорайга барып ойнаарлар. Анда бистиң республиканың ат-алдарын уран баралан болуп аалдап чедер.

Тыванын хөгжүм-шин театрының коллективи ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур улуг ажылды чорудар. Кыргыс чогаалчы Абдумомуновтун «Бис оон уруглары бис», Фурмановтун «Үймээн», Яхлевтиң «Куда дүшпес», Макеновтун «Шииткел» деп шиилерин театр чонга көргүскүлээр. Оон аңгыда, театрның чамдык артистери «Бистин эвилеливис бузулбас» деп концерт программазы-биле республиканың районнарын кезиирлер.

Ол алдарлыг ойга бистин чурукчуларывыс база белеткенин турар. Чижээ, Кызылга чурукчуларның делгелгези ажыттынар, Таңды, Тес-Хем, Эрзин районнарга көжүп чоруур чуруктар делгелгези ажылдаар.

Үстүнде айытынган хемчегларни республиканың Культура министерствозу ажылдап кылган, районнарже тарадып чоруткулаан.

1972 чылда бир улуг чугула хемчег болза көдээнің бот-тывынгыр уран чүүлүнүн Бүгү-россий көрүлдези болур. Ол көрүлде болза ниити ыры, танцы болгаш өске-даа коллективтериниң мергежилиниң деннелин улам бедидер деп чугула сорулганы салып турар. Бистиң республиканың төлөлекчилери, ол көрүлдеге киржириниң чурумун өзугаар, бо чылдың декабрь болгаш 1973 чылдың январь айларда Новосибирск хоорайга барып ойнаарлар. Анда бистиң республиканың ат-алдарын уран

мергежилдиг өн дээре 150 кижи камгалаар, зона айы-биле анда типлекчи болганнар Москвага барып, түңнел көрүлдеге киржирлер. Бо чорук бистиң республиканың культура ажылдакчыларының мурнунга улуг харыысалганы онаштырып турар. Эрткен көрүлдеге илерээн четпестерни эки сайгарып көрүп турган, Бүгү-россия көрүлдезинге белеткелди дорзан эгелээр сорулга бистин мурнувуста турып турар.

Бедик билиглиг, культуралыг кылдыр кижилерни кижизидер, ниитилелдиң бүгү кежигүннеринге коммунистиг медереди болгаш дажы-чаңны хевирлеп кижизидер деп, партияның шиитпирин күүседириңге культура ажылдакчылары бүгү күжүн, билиин берип ажылдаарлар. «Кижилерниң культуразының, билиниң бедик деннели, хөй-ниити медерелиниң бедии, ниитики үеелиниң быжып келишкени чок болур болза, коммунизм дээрге, чогуур материалдыг баазаның чогу-биле бир демей, тургустунмас...» деп, Л. И. Брежневтиң чугаалаанын кажан-даа утпас ужурлуг бис. Шак бо угланышкын-биле ажылдап турган, Тыва АССР-ниң культура ажылдакчылары боттарының ажылынга чаа бедик деннелди чедип ап шыдаарлар.

Д. ПОПКОВ,
Тыва АССР-ниң культура министриниң оралакчызы.

«Мосфильм» киностудиязының «Товарищ» деп чогаадыкчы каттыжыышкыны «Сергей Есенин» деп өөнүг, уран чечен кинону тырттырарын дээзуп турар. Фильмниң оператору болгаш режиссёр-тургузукчузу — Сергей Урусевский. Сценарийи — С. Урусевскийнин болгаш Г. Шпаликовтуу.

ЧУРУКТА: Москвадың уран чүүлдүг академиктиг театрының артизи Евгений Киндиновтун «Куда дүжүрүүшкүнү» деп незейтен орус оолдуң ролун күүседип турары.

В. ВЕЛИКЖАНИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧЕМПИОН ХОЙ

Омск области куруневиң «Москаленский» дээр уксаажыдыла заводу ёзулуг рекордчу хойну өстүрген. Ол хойнуң дерзизи... будун-чартык центнер болгаш оон 13 килограмм дүктү кыргын алган. Уксаалыг мал ажылының талазы-биле Бүгү-авилел конкурузунга ол «прекос» уксаанын хойу чүүле чемпион атты, акша шаңналын алган эвес, харын-даа заводунга «Волга» деп автомобильди база чаалап бергеи.

(СЭТА-ның корр.).

ОМСК.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ 26-ДА МОСКВАДАН

13.00—Дамчыдылгалар программазы. 13.05 — Школачыларга. «Одаг». Пионервиң телечыыды. 13.35—Соолгу медээлер. 13.45—Милливошларның ленинчи университеди. «Ниитилел мурнунга совет хамаатының харыысалга кижизидилгезинин дугайында». 14.15 —«Элегия». Концерт. 15.00 — Г. М. Кржижановский. Төрүттүнгениңден бээр 100 чыл болганынга. 15.30 — Эфирде — «Чалыы назын». «Че, каям, кыстар!» 16.30— «Кызыл майгын». Уран-чечен фильм. Бирги серизи. 17.45—Соолгу медээлер. 17.55—18.00—Дамчыдылгалар программазы. 18.00 —19.00—Чаңсар.

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер (орус дылга). 19.15—«Бистиң хүүгеевис-ле ыдыг». Документалдыг фильм. 19.35—«Чеҗоп». Дамчыдыга. 20.05—«Сахалинде час». Телефильм. 20.15 — Телемедээлер (тыва дылга). 20.30—Чарлалдар, рекламалар. 20.35—22.25—«Чүрекче орук». Уран чечен фильм.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бөгүн республикага биче бүлүттаар, чагбас. Чоон угланышкынныг хат кошпак. Агаарның температураза даглыг черлерге 20—25, арганнарынга 30—35 градус соор.

Кызылга шырым бүлүттаар, чагбас. Хат кошпак болур. Агаарның температураза 33—35 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

ЯНВАРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Серафино» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 16.55, 18.40, 20.55 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дашка даш» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дзовиярден бызым» 9.00, 10.50, 12.40, 14.40, 16.50, 18.50, «Тимо Риннельтинин оорлаары» (1 болгаш 2-ги киноларр) 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ээдуг ынакшылдың коркаазы-биле» 15.30, 17.10, 18.50, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Македон кудазы» 18.00, 20.30 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Уруглар хүрээзи» 17.30 шакта.

ӨӨРЕНИР КҮЗЕЛДИГЛЕРГЕ

Касса аппараттарынга ажыдаар кассирлерниң бир ай хуусаалыг курузунга өөреникчилер хүлээп алырын Кызыл садыг чардап тур. Курска 18 хардан куду эвес пазыыг, 8—10 класс дооскан, Кызыл хоорайда чурттап турар кижилерни хүлээп алыр. Өөренири-биле киргеннерге айда 30 рубль стипендиязы бээр.

Өөренирин күзеннер дараазында адреске келир: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу, № 29 бажың, Кызыл-садыгның кадр киллизи.

КЫЗЫЛ-САДЫГ.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ШИИТПИРЛИГ ЧАЙЛАДЫР

СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкому болгаш райкүүском үлетпүр бүдүрүлелеринин болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнакчыларының чөвүлел хуралын эрттирген. Оон киржикчилери «1971 чылда социалистиг чарыштың түңнелдери болгаш 1972 чылда алыр социалистиг хүлээлгелеринин хуганында» райкүүском даргазы эш С. Т. Амырбиттин илеткелин дыннап чугаалашкан. Районнуң ажыл-ишчилери тоску беш чылдың бирги чылында алган чамдык хүлээлгелерин күүседир талазы-биле багай эвес ажылаанын илеткелча болгаш санал берген эштер демдеглээн.

«Тыва даг-дүгү», үлетпүр бүдүрүлгелер комбинаттарының коллективтери болгаш «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң участоктары үлетпүр продукциязын сайгарар. Тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин эйыткан хуусаазындан 20 хонук бурунгаар күүседкен. Пландан ажыр 550 мун рубль түнүүт үлетпүр продукциязын сайгарган, 3 мун тонна соргтуг даг-дүгүн бүлүрген, 1 млн. 549 мун киловатт-шак электроэнергиязын ажылдап кылган болгаш 2680 дарбелчин метр чуурттага шелүн ажылдага киргген.

Алган саазын толештиг эзлеп, бүдүрүлге планын ай, квартал санында ажыр күүселип турар арыглал фабриказында Х. Чигир-оолга, В. Изместьевке улуттан эзлчеглер. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң эштер Монге-Назын Дмитровка, Салчакка Кара-оолга, № 48 тудуг эргелелиниң Ак-Довуракта тудуг участогунда эштер Наталья Юнусовага, Зинаида Салчакка Эдуард Чухногa улуттан дашчы-бетонщиктер бригадалары ышкаш мурнакчы коллективтериң саны чыл келген түлүм-на көвүдеп турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизинин шиитпирлериңе сорук киргеи колхозчулар болгаш совхозтарның ажылчыныары 1971 чылда агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок турган болзажок, мал ажылының продукциязын бүдүрериң көвүдедир болгаш күрүнеге салар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. «Шекпээр» совхоз күрүнеге сүт саларының планын 102,4 хуу, дүктүүн 100,2 хуу күүседкен.

Районнуң колхоз, совхозтарында 18 саанчылар бир ишектен 2100 кг чедир сүт саап, эн эки түннелги чедип алган. Оон иштинде «Барлык» совхозтуң саанчызы Лидия Оюн 2100 кг, Монгуш Чодураа 2000 кг сүт саган. 18 хойжу 100 хойга онаштыр 90—100 чедир хураганнарны менди доруктурганнар. Оон иштинде «Барлык» совхозтуң хойжулары Соян Биче-оол, Маркс Соян, Монгуш Севен-оол. «Шекпээр» совхозтуң хойжулу Куулар Содунам 100-тен өрү хураганнарны камгалап алган.

Районнуң колхоз, совхозтары 1971 чылда мал болгаш чер ажылының продукциязын күрүнеге садар планын дүктен өскезин күүсетпээн. 1970 чыл-биле деннээрге, күрүнеге сүт салары 3,4 хуу кудулаан. Моон түннелинде колхоз, совхозтар күрүнеге 830 тонна эттии, 100 тонна сүттүг чедир сатпаан. Эң ылангыя «Барлык» совхоз көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң болгаш күрүнеге саларының планын күүсетпээн.

Малдың хорамчазы «Барлык» совхозта болгаш «Большевик» колхозта хөй болган. «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның бода малының деңзизи 225 кг, шээр маллың чүүле 36—37 кг болуп турар.

Чер ажылының культуразы ажыл-агыйларда куду деңнелде артпышаан. 1971 чылда район гектардан тараа культураларының 5,1, мал чеминиң 1,9 центнер, картофельдың 17,7, могаалан 7,7 центнер дүжүдүн алган. Районнуң ажыл-агыйлары чер ажылының продукциязын бүдүрериниң болгаш күрүнеге салар планын күүсетпейн, ниитиниң малынга четчир саныг чемни белеткен албайн келген.

Черниң хөрзүнүн сайзырадырынга, ылангыя суггатыг черниң шөлдеранге органиктиг болгаш минералдыг чемнишчидилгелер төгериңче, сорттуг үрезиннерни ажыглаарынче колхоз, совхозтарның улуртукчулары кешкак кичээнгей салып турарын үстүүде чижектер балыткан турар. Хуралга санал берген «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде партком секретары В. Бакулин, «Большевик» колхозта партком секретары Куулар Хажыт-оол социалистиг чарышты дээштиг организастап, ажылчы чоннуң ортузунга кижизидилге ажылын чорударынга ажыл-агыйларның улуртукчуларының харыысалгазын белдерин чугулаалаан.

Мал ажылының мурнакчыларындан чаңгыс Ооржак Успун-Дагбы санал берген. «Большевик» колхозтуң даргазы эш Сарыгларның, «Барлык», «Дон-Терезин» совхозтарның директорлары эштер Даваанның, Дожулаанның адрезинге илеткелчи чогумчалыг шугумчулел кылган-даа болза, ол улуртукчулар четпестерни чайлаары дээш, чогум чүүү кылыр болап турарын район чөвүлел хуралынга санал берип, чүве чугаалаваанар.

Районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң (начальниги Хангаев) кол специалистери мал болгаш чер ажылын эртемге үндезилеп хөгжүдериниң талазы-биле колхоз, совхозтарга барып, толаргай организакчы ажыл чорутпайн турар. Эрткен чылларда эмчилер, ветеринария ажылдакчылары болгаш агитаторлар составтыг агиткультбригадалар, ыраккы одарларже үнүүшкүп кылып турган болза, бо чылын ол эки эгеллээшкин уттуидурган.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери 1972 чылда белткен социалистиг хүлээлгени алгаш, чарышче Бай-Тайга районнуң ажылчы чоннуң 1 кыйгырган. Социалистиг чарыштың улуртулгазынга эрткен чылдың четпестерни каталтавас төлээде, районнуң партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый органнарының улуртукчуларының социалистиг чарыштың күүселдезин хүн бүрү практиктиг ажыл-чорудулгазының кичээнгейинин төвүнге тургузарынче угланган шиитпирни хурал хүлээп алган.

Хуралдың сөөлүнде 1971 чылдың түннелинде социалистиг чарышка типлекчи болган «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажа сүт-баран фермазының болгаш «Барлык» совхозтуң Хөндеген салбарының коллективтериңе СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл гуктарын тывыскан.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шынның» корр.

МЕРГЕЖИЛЧЕ ОРУК

«Чанар кушка чалгын херек, чалыы ботка билиг херек»—деп, аныяктарның ырлажып турар ырызы Кожоол Монгуштуң сагыжында кире хонуп келген. Оон механизация сургуулунга өөренир дээн күзелин эш-оору, дөргүл-торели-даа амыраш, детээн. Совхозтуң комсомол комитеди, дирекция чери база ижи-биле чүүлдүгүнгеи. Бижиг сагыга-чурумнуг, ажылга кызымак кижи дээрзин бадыткаан шынзылга-биле ол Балгазының механизация училищезинге өөренип эгелээн.

Кожоол шыдаар шаа-биле кызымак өөренип турган. Белен чүве кайын турар. Техниканы башкарын билир кыдыр өөренин алыры эң нарын айтырыгның бирээзи болган. Көдээ ажыл-агый машиналарының, оларның гус-тус тургустунган кезектерниң аттарын шуптузун билин алыр. Ол-даа чайлыг. Өөренир чүве-ле хой, быжыг билиглиг болур дизиндзе, чалгаравайн, кызып өөренир-ле.

Өөренир деп чүве чиик эвес. Чамдыкта ол хой-ле түүлдерни билбейн баар турган, Ынчангаш кады өөренип турган өөрүндеи, чок-ла болза, мастерлериниңден азы башкыларыдан балдынмес түүлдерин бо-ла айтырып чеде бээр турган. Аспас дизиндзе, хая көрүп, алдавас дизиндзе, айтырып чор, деп чугааның алыс утказы ол.

1959 чыл. Солун өөредилгениң, ийи чылы ынчаар эрткен. Кожоол Монгуш Балгазының механизация училищезин чедиишкиниг дооскаш, төрээн сууру Алдан-Маадырга чедип келген. Ол дораан-на трактористеп киришкен. Кижиниң кызымак түүкүүн, ажыл-ишчи мозу-шынарын оон шалыпчы күш-ажылы илередир. Чоп кижиниң кылган ажылын көрүп турган, аңаа үнеледи бээр.

Ажылдап эгелээн баштайгы хүнүнден тура механизатор Монгуш шыдаар шаа-биле кызым турган. Ындыг-даа болза, ол чамдык бергелерге бо-ла таваржып, тракторуңуң үреги бергенин эскербейн баргылаар турган. Ашыак кижи ажылды холу-биле тудуп, кылын турган, аңаа мергежилер. Механизатор оол ол бүгүнү күш-ажылчы оруунга чоорту эрткен. «Ажылга кызымак, чоннуң, черле шоору оол болгай» деп өөстер оон арты-иштинге дыңналып турар апарган.

Кожоол Шыырапович Монгуш ам «Алдан-Маадыр» совхозтуң садбыр механиги. Ол харыысалгалыг ажыл, Кичээнгейлиг, бодунга болгаш өөрүнге негелделиг болуру маңаа чугула.

— Амгы үеде бистиң совхозтуң ажыл-агыйының адырларында машина-техника ажыглаттынмайн турар ыңдыг чер чок. Ынчангаш шимчээр бүгү техника хүн бүрү улуг ажылды бүдүреринге ажыглаттынган турар ужурлуг— деп, механик чугаалап турар. —Ындыг болганда машинатехниканы чөпүүт, аңаа туруушкун чокка ажыглаары эргежок чугула. Ону чедип алыр дээш механизаторларның, човаачыларның бот-харыысалгазын бедидип турар бис.

Техниканы хумагаалдыг, уре-түннелдиг ажыглаар, кыыр-чаар чүүлдү камнаар, техниканың ажыглалын улам эжиндер дээш оон-даа өске чугула айтырыглар човаачыларның, механизаторларның инчээнгейинде турун турар.

«Алдан-Маадыр» совхоз чаа тургустунган. Аңаа деткимче, дуза херек. Техника септээр гускай мастерскаялар ында чок. Ынчангаш тракторларны, кедөө ажыл-агыйның өске-даа машина-техникалын Чадаанның «Сельхозтехника» салбырынга септедир. Кожоол Монгуш бодунуң күш-ажылчы улегер-чижээн аныяктарга көргүзүп, оларга арга-дүржүлгезин дамчыдып турар.

Эрткен чылын Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозу тараа культураларының гектарындан-на он центнер чедир дүжүттү ажаан алган. Бо ажыл-херекке механизаторларның киирген үлүг-хуузу улуг болган.

— Черни чоп ажыглап, хорзунну бедик агротехникиг байдалга ажылдан ылырынга бистиң трактористеривис, тараажыларывыс боттарының билиин, мергежилин үндүрүп турар—деп, аныяк механик чоргаараа-биле чугаалап турар.— Олар моон соңгаар-даа улам кызымак ажылдаарынга бүзүрелдиглер. Оон коску чижээ болза, тоску беш чылдың ийнга чылының бедик дүжүдүн остүрүп алыр дээш амдыгаштан эгелеп, машина-техниканың септелгезин шалыпкын чорудуп турары болур. Оларның мурнуку олдуруунда Маскалдай Ондар, Кылат-оол Ондар кирип, аныктарга, комсомолчуларга бедик көргүзүглүг, шалып иштиг үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Кожоол Шыырапович Монгуш бодунуң кызымак күш-ажылы-биле бодунуң чаңгыс чер-чуруттуларының бедик хүндүткелин чедип алган кижилериниң бирээзи. Ол хүн бүрү кылып турар шалыпчы ажыл-ижи-биле чоннуң улуг идегелин бадыткаан. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады хүлээлгезин база багай эвес күүседип турар. Соңгуккуларның чагыгларын чогуур үезинде күүседир дээш кызымак ажылдан турар депутаттарның бирээзи. Ол Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң сессияларының шиитпирлерин чон оргузунга идепкейлиг тайылбырлап, таныштырып турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ЧУРУКТА: «Алдан-Маадыр» совхозтуң механиги Кожоол Монгуш.

СОНУУРГАКТАРГА

1945 чылда Гобиниң өртээ аймааның Цагандэлгэр сумузунга чурттап турган С. Содов дээрзи 35 мун төгерикти сумунуң культура чарыгдалдарынга ажыглаар кылдыр белекке берген. Ук акша-биле сумунуң төвүнде улуг клубту тутиан.

* * *

Моолга Улусчу революция тиилээнниниң баштайгы чылдарында ажыл хүнү эгелээрин чүнүң-биле медээлеп турган деп бодаар силер? Амгы «Улан-Баатор» гостиницаның мурнунда шөлден медээ ракетазын дээрже бооп үндүрүп турган. Ынчан үе дугайында медээлээр кандыг-даа арга турбаан, шак безин чок болгай.

* * *

Моолдар ырлаарынга ынак, ылаңгыя улустуң ырларын билир кижилер хөй. Кобдо аймактың Манхан сумузунуң чурттакчызы Тумен-Улзий барык 500 хире улустуң ырларын билири-биле онзаланып турар. Улустуң аас чогаалының эгээртинмес байлааның херечизи ол болур-дур.

* * *

Гобиниң ховуларында күштүг хаттар бо-ла болгулаар. 1959 чылдың чазында Алтай сумузунуң девисиззринге улуг хат болган. Үгле чээрби минута дургузунда үргүлчүлээн хат ыяштарны дазылдары-биле тура шаап, 96 өгну үреп каапкан. Бир өгге турган дааранар машина 100 метр чедир ырай берген болган.

* * *

Хэнтэй аймактың Уенч сумузунуң бир бригадазының саанчызы чаш быжаа хүлээп алган. Ук быжааның дуюу 12 болган. Соңгу будунуң оң талазындаазы — алды дуюгнуг. Оон өске буттары ийи-ийи дуюгларлыг. Быжааның өзүлдези эки.

* * *

Гобиде аймактарның чурттакчылары улуг байырлалдар үезинде тева чарыштырар чаңчылдыг. Тева чарыжын ол чер чурттуглар улуг сонуургал-биле көөр. 15 километр ырак черни тове 37—46 минутада эртер азы бир минутада 326—405 метрни эртер.

«МОНГОЛИЯ» ЖУРНАЛДАН.

АЛДАН — МААДЫРЖЫЛАР ТИИЛЭЭН

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтарының аразында мячилиг хоккейге маргылдаа болуп эрткен. Аңаа алдан-маадыржылар удурланыкчызындан артык күштүүн көргүзүп, 4:0 санга удун алган.

Оон соонда ийи совхозтуң салбырларының хоккейжилери ойнаан. Орта дорт команда киржип, спортчу мергежилин шенешкен. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш суурунуң хоккейжилери бирги черни алган.

Типлекчилерге шаңналдарны тывыскан.

М. ЭНГИЛ-ООЛ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда киллизинин 35-24, карыысалгалыг секретарының 23-35, озргийжи змыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлегөөр киллизинин 22-64, чагаа база совет гургузуг киллизинин 41-27, информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун кезбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тыванын ном үлүүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.). ТС—00206.

Солун неделяда 6 катап үнер